

ПРИРАЧНИК
ЗА ЈАВНИОТ ИНТЕРЕС
ВО НОВИНАРСТВОТО

ПРИРАЧНИК

**ЗА ЈАВНИОТ ИНТЕРЕС
ВО НОВИНАРСТВОТО**

Скопје, 2016 година

ПРИРАЧНИК ЗА ЈАВНИОТ ИНТЕРЕС ВО НОВИНАРСТВОТО

Издавачи: Институт за комуникациски студии
Висока школа за новинарство и за односи со јавноста
Јуриј Гагарин 17/1-1, Скопје, Македонија
www.iks.edu.mk
www.vs.edu.mk

За издавачите: Жанета Трајкоска

Автори: Весна Шопар, Зоран Димитровски,
Сефер Тахири, Александра Теменугова
Уредници: Жанета Трајкоска, Александра Теменугова
Лектура: Татјана Б. Ефтимоска
Дизајн и техничка обработка: Љубен Димановски

Печати: Винсент Графика - Скопје
Тираж: 200

British Embassy
Skopje

Подготовката на оваа публикација беше овозможена со поддршка од Британската амбасада во Скопје, во рамките на проектот „Изразување на јавниот интерес: зголемување на моќта на медиумите и граѓаните во штитењето на јавните политики во Македонија.“

Мислењата и ставовите наведени во оваа публикација не ги одразуваат секогаш мислењата и ставовите на Британската амбасада во Скопје.

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“, Скопје

316.774:316.64(035)

316.774:174.4(035)

ПРИРАЧНИК за јавниот интерес во новинарството / [автори Весна Шопар ... и др.]. - Скопје : Висока школа за новинарство и за односи со јавноста, Институт за комуникациски студии, 2016. - 93 стр. ; 25 см

Автори: Весна Шопар, Зоран Димитровски, Сефер Тахири, Александра Теменугова. - Библиографија: стр. 90-93

ISBN 978-608-65406-8-5

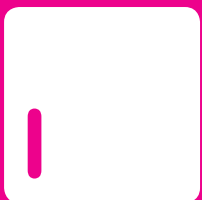
1. Шопар, Весна [автор]

а) Медиуми - Јавен интерес - Прирачници б) Јавно мислење - Етика во новинарството - Прирачници

COBISS.MK-ID 100707082

Содржина

● I ЗА ПРИРАЧНИКОТ.....	6
● II ВОВЕД.....	8
● III ПРИНЦИПИ НА НОВИНАРСТВОТО ОД ЈАВЕН ИНТЕРЕС.....	16
● 1 ДОВЕРБА И ЗАШТИТА НА ЈАВНИОТ ИНТЕРЕС.....	20
● 2 ТОЧНОСТ И ВИСТИНИТОСТ.....	24
● 3 НЕПРИСТРАСТНОСТ.....	30
● 4 ТРАНСПАРЕНТНОСТ.....	36
● 5 ОТЧЕТНОСТ.....	40
● 6 ИНТЕГРИТЕТ И НЕЗАВИСНОСТ НА УРЕДУВАЧКАТА ПОЛИТИКА.....	44
● 7 ПРАВИЧНОСТ.....	50
● 8 НАНЕСУВАЊЕ ШТЕТА И НАВРЕДА.....	56
● 9 ПРИВАТНОСТ.....	62
● 10 ДЕЦАТА И МЛАДИТЕ КАКО ИЗВОРИ НА ИНФОРМАЦИИ И СОРАБОТНИЦИ.....	70
● IV ТЕСТ ЗА ЈАВЕН ИНТЕРЕС.....	76
● V КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА.....	90

За Прирачникот

Во овој Прирачник се сублимира- ни општоприфатените вреднос- ти, принципи, професионални стандарди и практики врз коишто почива новинарството. Тој е пр- венствено наменет за новинарите, за уред- ниците и за останатите медиумски работни- ци кои учествуваат во креирањето новинар- ски содржини, без разлика дали доаѓаат од јавен или од комерцијален, од традициона- лен или од нов медиум. Прирачникот има цел да им помогне или да ги потсети луѓе- то кои себеси се нарекуваат новинари или медиумски професионалци на начелата и стандардите коишто треба да ги почитуваат при вршењето на својата професија, која, пред сè, му служи на јавниот интерес. Нови- нарите имаат обврска да ги повикуваат на одговорност носителите на државни или на други јавни функции, да истражуваат и да ги расветлуваат темите што се од интерес за јавноста. Но, тоа што ја интересира јавнос- та не значи дека секогаш е и од јавен инте- рес. Поради тоа, овој Прирачник првпат го вклучува концептот за *Тесној за новинар- ството од јавен интерес*, којшто на практичен начин ги доловува етичките дилеми со кои- што секојдневно се соочуваат новинарите.

Исто така, тој е наменет и за граѓаните, кои во својство на публика, треба да знаат што да очекуваат од новинарите, критички да ги восприемаат информациите и да уме- ат да препознаат непрофесионално нови- нарство. Во едно демократско општество, јавен интерес е почитувањето на правото на слободата при изразувањето, функциони- рањето на демократијата, на правната др- жава, а медиумски писмени граѓани ќе знаат како да реагираат кога таа е прекршена.

Содржината на овој Прирачник се базира врз искуствата и потребите на медиумите и новинарите во Македонија, врз странска и домашна регулатива која третира прашања за етичко и професионално известување, врз бројни новинарски кодекси, како и врз прак- тики и политики коишто се применуваат во највлијателните медиумски куќи во светот.

Прирачникот за новинарство од јавен ин- терес е дел од проектот *Изразувањето на јавниот интерес: зголемување на моќта на медиумите и граѓаните во штипењето на јавните политики во Македонија*.

Проектот е поддржан од Британската амбасада во Скопје.

Вовед

Новинарството во Македонија, последниве неколку години, поминува низ сериозен турбулентен процес и криза на идентитетот. Наместо „демократизација“ на медиумите, на дело е нивна инструментализација, политизација, клиентелизација. Заглавени помеѓу политичките и комерцијалните/бизнис интереси, медиумите „лесно“ подлегнуваат на корупција и пропаганда. Работат во лоши и несигурни економски услови, надополнети со манипулација на центрите на економска и политичка моќ. Новинарите се изложени на притисоци, закани, напади, казни, па дури и затворање. Воочлив е пад на новинарските стандарди, ерозија на професионализмот, популизам, говор на омраза, но и подем на професионалната некомпетентност и поводливост кон влијанието на политиката и бизнисот. Речиси е невозможно да се зборува за уредувачка и новинарска автономија, особено во големите приватни телевизии. На клучните редакциски позиции се именуваат лојални послушници кои се грижат за задоволување на интересите на медиумските газди, политичарите и огласувачите. Во таква атмосфера царува цензурата (отворена или прикриена) и автоцензурата. Новинарите се поделени не само политички, туку и професионално. Нивните интереси ги застапуваат две здруженија, поларизирани долж политичките линии. Освен тоа, најголемиот број новинари се слабо платени и без редовни примања и социјална и здравствена заштита. Работните односи се препуштени на милост и немилост на сопствениците на

медиумите, а синдикалното организирање на новинарите е под перманентен притисок.

На медиумскиот пазар има голем број медиуми (особено електронски), што најчесто се дефинира како плурализација и разновидност на медиумите. Но, токму тоа не кажува ништо за развојот, плуралноста, разновидноста, сопственичката транспарентност и професионалноста на медиумите. Во суштина, расте бројот на медиуми на работ на преживување, особено оние на локално ниво. Големите комерцијални електронски медиуми (на национално ниво) своето функционирање доминантно го должат на нескриеното владино рекламирање, што директно се одразува врз уредувачката политика и структурата на програмата. Состојбата со јавниот радиодифузен сервис не е воопшто поинаква. Тој со години, а особено последниве неколку години, е полигон за остварување на непосредните политички интереси на секоја владејачка елита, како во уредувачката така и во кадровската политика на куќата. Речиси не постои политичка партија, односно политичка групација, која не размислува за јавниот сервис од аспект на својот сопствен интерес.

Ваквата состојба во медиумите во Македонија ја потврдуваат и бројните извештаи на меѓународните организации што се занимаваат со анализа на медиумите. Така, според Индексот за слобода на медиумите на Репортери без граници (Reporters Without Borders), Македонија во 2015 година е рангирана на 117 место¹, што е поразителен по-

¹ Индекс за слобода на медиумите за Република Македонија за 2015 година на Репортери без граници, достапно на: <http://index.rsfi.org/#/>

даток ако се знае дека пред само пет години беше на 34 место (2009 година). Извештајот на Фридом Хаус (Freedom House) од 2015 година² за независност на медиумите утврдува растечка политизација на медиумите во Македонија, нивна зависност од владини реклами за финансиска поддршка и губење на кредибилитетот кај јавноста. Истото се забележува и во последните неколку извештаи на Европската Унија за напредокот на Македонија.³ Во нив се изразува загриженост за автоцензурата, индиректната државна контрола врз медиумите преку владините реклами, политичката пристрасност на јавниот радиодифузен сервис, недостигот од вистинско и независно известување, слабите работнички права на новинарите, лошите новинарски стандарди и етика, продолжувањето на вложувањето тужби за клевета на новинари против новинари и на политичари против новинари. Особено загрижуваат забелешките од последниот Извештај на ЕУ од 2015 година⁴, во кој што посебно се издвојуваат: обидите да се ограничи известувањето на медиумите за прашања од јавен интерес, поткопувањето на основните права и обврски на медиумите да пренесуваат информации и идеи коишто се од јавен интерес и правото на јавноста да ги добие тие информации, придружено со редовно политичко мешање во уредувачката политика на медиумите, особено присутно кај националните радиодифузери преку директна контрола на содржината и времето на емитување на вестите. Што се однесува на МРТ, нејзиниот неуспех да ја информира јавноста за прашања од јавен интерес на балансиран и неселективен начин продолжува да ја поткопува нејзината улога како јавен радиодифузен сервис.⁵

● НОРМАТИВНО РЕГУЛИРАЊЕ НА ЈАВНИОТ ИНТЕРЕС ВО МЕДИУМИТЕ

Дали и како е регулиран јавниот интерес во медиумите во Македонија? Прегледот на медиумското законодавство кажува дека ниту Законот за медиуми, ниту Законот за аудио и аудиовизуелни услуги не дефинира што е јавен интерес во медиумите. Законот за медиуми ја гарантира слободата на медиумите (член 3), која, меѓу другото, опфаќа, независност на медиумите, слобода на прибирањето, истражувањето, објавувањето, изборот и пренесувањето на информации за информирање на јавноста, плурализам и разновидност на медиумите, отвореност на медиумите за различни мислења, уверувања и содржини, достапност до информациите од јавен карактер, почитување на човековата индивидуалност, приватност и достоинство, самостојност на уредникот, новинарот, авторите на содржините. Во Законот за аудио и аудиовизуелни услуги, јавниот интерес е содржан во програмските обврски, стандарди и начела при производство и презентација на радио и телевизиски програми, како кај јавниот сервис, така и кај приватните радиодифузери (член 104, 107 и 110). Освен тоа, децидно е дефинирано дека Македонската радиотелевизија како јавен радиодифузен сервис врши „дејност од јавен интерес во областа на радиодифузијата во РМ“.

Конкретно, МРТ, меѓу другото, е должна да создава и да емитува програми за целокупната јавност со цел да придонесува за создавање и развој на слободно мислење

² Извештај на Фридом Хаус за независност на медиумите во Македонија за 2015 година, достапно на: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2015/macedonia>

³ Извештај за напредокот на Република Македонија за 2014 година, Извештај за напредокот на Република Македонија за 2013 година, достапно на: <http://www.sobranie.mk/dokumenti-rm-eu-cbb3490c-fe7d-4750-82f4-67c619c46a6a.nspx>

⁴ Извештај за напредокот на Република Македонија за 2015 година, достапно на: http://www.sobranie.mk/content/%D0%9D%D0%A1%D0%95%D0%98/PR2015_All_CK_FF_MK_16.11.2015.pdf

⁵ Ова го потврдува и Мониторингот на медиумските содржини преку Механизмот за набљудување и реакција, реализиран од 23 ноември до 18 декември 2015 година, во рамките на Институтот за комуникациски студии. Види: http://respublica.edu.mk/images/modem/attach/MODEM-eden_18%20noemvri%20_23%20dekemvri.pdf

и информирање на јавноста, да обезбеди постојано, вистинито, целосно, непристрасно, праведно и навремено информирање за сите важни политички, економски, социјални, здравствени, културни, образовни, научни, религиски, еколошки, спортски и други настани и случувања, да ја промовира и унапредува културата на јавен дијалог и да овозможи арена за широка јавна дебата по прашања од јавен интерес, да не заштитува ставови или интереси на одредена политичка партија, политички, религиски или други групи, да придонесува за почитување и промоција на основните човекови права и слободи, да обезбеди отворена и слободна расправа по сите прашања од јавен интерес. Новинарите и уредниците на јавниот сервис се должни да се придржуваат кон начелата на вистинитост, непристрасност и сеопфатност на информациите, политичка избалансираност и плурализам на гледиштата, презентирање на информации кои на граѓаните ќе им овозможат слободно да го формираат своето мислење, да ја почитуваат приватноста, достоинството, угледот и честа на индивидуата, да се придржуваат кон начелото на политичка независност и автономија, да ги почитуваат критериумите за квалитет, стручност, културни вредности и професионална компетентност во смисла на достигнатите национални и европски признати највисоки професионални стандарди и етички принципи за независно новинарство и квалитетна програма.

Што се однесува на приватните радиодифузери, тие, при обезбедувањето на телевизиско или радиоemitување, меѓу другото, треба да ги исполнуваат следните начела: негување и развој на хуманите и морални вредности на човекот и заштитата на приватноста и достоинството на личноста, чувството на јавноста за правичност и за одбрана на демократските слободи, отвореност

на програмите за изразување на различните култури што се составен дел на општеството, објективно и непристрасно прикажување на настаните и еднаков третман на различните гледишта и мислења и овозможување на слободно оформување на мислењето на публиката за одделни настани и прашања, самостојност, независност и отвореност на уредниците, новинарите и другите автори при создавањето на програмите и креирањето на уредувачката политика.

Притоа, Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги посебно издвојува одредени медиумски услуги (програми) кои го носат предзнакот 'јавен интерес' и за нив нормативно е дефиниран посебен режим. Тука спаѓаат обврските за емитување европски дела и дела од независни продуценти, како и обврските за емитување музика и програми изворно создадени на македонски јазик или на јазиците на заедниците во Република Македонија, при што како програми од јавен интерес посебно се издвојуваат домашната документарна и играна програма (член 107 и 110). Овие обврски еднакво се однесуваат како на јавниот радиодифузен сервис, така и на приватните (комерцијални) радиодифузери (член 61).⁶ Но, во практиката тие различно се применуваат. Тоа особено се однесува на стандардите и начелата при производство и презентација на радио и телевизиски програми кои и јавниот сервис, и комерцијалните радиодифузери или не ги препознаваат, или погрешно ги толкуваат, или не ги почитуваат.

Во сферата на саморегулативата, во Етичкиот кодекс на новинарите на Македонија, јавниот интерес е застапен во неколку членови. Најнапред, во основните принципи на однесување, а повикувајќи се на Уставот на РМ (член 16) којшто гарантира слобода на изразувањето на мислата, слобода на го-

⁶ Овие одредби претставуваат усогласување на Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги со Директивата на ЕУ за аудиовизуелни медиумски услуги.

ворот, на јавниот настап, јавното информирање, слободен пристап кон информациите, слобода на примањето и пренесувањето информации..., забрана на цензурата, Кодексот истакнува дека основна задача на новинарите е да ја почитуваат вистината и правото на јавноста да биде информирана. Исто така, следејќи ја својата улога во градењето на демократијата и цивилното општество, новинарите ќе ги бранат човековите права, достоинството и слободата, ќе го почитуваат плурализмот на идеи и ставови, ќе придонесуваат за јакнење на правната држава. Понатаму, новинарот има право на слободен пристап до сите извори на информирање што се од јавен интерес, ќе ги почитува законите на државата, но нема да објави или да сокрие нешто што е во спротивност со јавниот интерес. Тој ќе ја почитува приватноста на личноста, освен кога тоа е во спротивност со јавниот интерес. Новинарот нема свесно да создава, ниту да преработува информации што ги загрозуваат човековите права или слободи, нема да говори со јазикот на омраза и нема да поттикнува на насилство и дискриминација по каква било основа. Несподливо со новинарската професија е непримерната комуникација со јавноста. Но, колку овие правила се почитуваат во практиката е сосем друго прашање.

● ШТО Е НОВИНАРСТВО ОД ЈАВЕН ИНТЕРЕС?

Несомнено, денес едно од најважните, но и жестоко оспорувани прашања во практиката во Македонија е прашањето: што е новинарство од јавен интерес? Обидот за негово дефинирање најнапред упатува на вредностите кои Денис МекКвејл (Denis McQual) ги издвојува како одговорен однос на медиумите кон јавноста. Тие опфаќаат непостоење на цензура, еднакво право на граѓаните за слободен прием и достапност до вести, политички погледи, образование,

култура, слобода на информативните медиуми да добиваат информации од релевантни извори, непостоење на прикриено влијание на сопствениците на медиумите или огласувачите врз селекцијата на вестите, активна и критичка уредувачка политика при презентирање на вестите и мислењата и креативна и независна уредувачка политика, систематска јавна контрола на носителите на јавни функции и адекватно информирање за нивните активности, поддржување на активно информирање на општествениот живот и систем (Мек Квејл, 1994).

Притоа, мора да се признае дека не е лесно да се утврди што е јавен интерес. Дали тој се однесува на остварување на желбите на јавноста како збир на поединци или, пак, имплицира нормативна лојалност кон начелото што е во нивен најдобар интерес? Иако не постои едноставен и јасен одговор што е јавен интерес, тој најкусо би можел да се дефинира како „она што е од интерес или од корист за најголемиот број луѓе во општеството“. Но, проблем е што често се меша она што ја интересира јавноста (публиката) со она што е од интерес на јавноста, или, со други зборови, од корист на општеството. Јавен интерес не е она за што е заинтересирана јавноста, она што сака да го дознае публиката и не значи задоволување на нејзината љубопитност, ниту, пак, може да се оправда како морален критериум за нечие скандалозно однесување. Правото на јавноста да знае не може да биде изговор да се сирка во нечиј приватен живот. Непроверените информации и анонимните снимки не можат едноставно да се објавуваат во името на заштитата на јавниот морал. Грижата за децата не се покажува на тој начин што тие трајно ќе се жигосаат како жртви на сексуално злосторство. Објавувањето снимки на убиства, жртви на несреќи за кои се познати и неспорни сите околности, не придонесува кон ништо друго освен кон дополнително страдање на семејствата на

жртвите и задоволување на љубопитноста на граѓаните.

Во исто време, неретко, разни субјекти во општеството, државните институции, политичките партии или невладините организации и активисти им забележуваат на медиумите објавување, односно необјавување на некоја информација. Притоа се истакнува дека, „медиумите останале неми“ за некој настан или акција, а опширно информираат за нешто неважно. Забораваат дека медиумите не се ниту гласило на државните институции, ниту портпароли на партиите, ниту активисти на која било организација. Улогата на медиумите не е да информираат за сето она за што некој проценител дека би требало да се информира. Улогата на медиумите е да ја информираат јавноста за прашања од јавен интерес, за она што е од интерес и што влијае врз животот на повеќето граѓани. За да му служат на единствениот етички прифатлив господар – јавниот интерес, медиумите мора да се занимаваат со сите важни прашања во општеството и да отворат простор за различни коментари и мислења на публиката.

Гледано од перспектива на новинарите во Македонија, тие и знаат и не знаат што е јавен интерес, односно можеби не се во состојба да дадат прецизна дефиниција, но во практиката многу лесно утврдуваат кога нешто е од јавен интерес. Доколку се соочат со дилема дали нешто да објават или не, тогаш редовно се консултираат со редакцијата и со поискусните колеги. Но, според нив, јавноста не знае што е јавен интерес, а како и да знае кога националниот, државниот и јавниот интерес се ставени под капата на власта. Односно, перцепцијата за јавниот интерес е негова груба политизација и „приватизација“ која не може да се „урне“ со заштита на цивилизациските, европските вредности, човековите права и слободи. Во битката за јавниот интерес, но-

винарите најнапред ја водат битката самите со себе, потоа со сопственикот, па со другите форми на притисок, општествениот, економскиот, политичкиот. Клучниот проблем е во тоа што медиумите (особено највлијателните) не постојат заради јавниот интерес. Нив не ги интересира што мисли јавноста. Тие постојат за сопственикот на медиумот, за неколку уредници и за оние што ја имаат власта во државата. Она што се гледа на тие медиуми е сè, само не јавен интерес.

Токму затоа, теоретската мисла јасно укажува на тоа дека регулирањето на јавниот интерес во медиумите, којшто претпоставува постоење на „општо добро“, е над и вон интересите и преференциите на одделни политички или економски интереси. Медиумите (печатените или електронските, приватните или јавните) фундаментално се испреплетени со општото добро, секогаш се над приватниот интерес и рамнотежа на популарното мислење (Horowitz, McQuail, Croteau, Hoynes). Тие својата моќ ја црпат токму од јавниот интерес и затоа имаат обврска точно и урамнотежено да ги информираат граѓаните, да зборуваат за сите теми кои влијаат врз заедницата, да објавуваат не само факти, туку и ставови и мислења на сите релевантни претставници на општеството. Оној медиум што се служи со методот на „продолжен кабел“ и го пренесува само она што му е речено или она што е соопштено, а не дава контекст, не овозможува коментар и одговор, не му служи на интересот на јавноста. Релативизирањето и злоупотребата на јавниот интерес во медиумите, најчесто како резултат на арбитражното дејствување, злоупотребата на јавните овластувања и следењето на тесни партикуларни интереси, во секое демократско општество едноставно мора да биде забрането. Нема простор за легитимен јавен интерес таму каде што јавноста е исклучена од процесот на артикулација на интересите. Конечно, медиумите и новинарите не се по-

веќе само собирачи на вести. Од нив се очекува да истражуваат, да бидат критични кон светот во кој живеат, но и проактивни, односно да иницираат јавна дебата за теми од општ интерес. Тие мора да бидат одговорни бидејќи се занимаваат со јавни работи.

● ШТО СОДРЖИ ОВОЈ ПРИРАЧНИК?

Овој прирачник ги дефинира клучните аспекти на новинарството од јавен интерес. Тој вклучува два документи: Упатство за новинарство од јавен интерес и Тест за јавен интерес.

Упатството за новинарство од јавен интерес ги поставува принципите и стандардите за презентирање/продукција на медиумските производи во однос на јавниот интерес. Тој обезбедува совети за медиумските професионалци за справување со уредувачките предизвици за прашањата од јавен интерес, за продуцирање содржини на највисоко етичко ниво и за исполнување на очекувањата на публиката во однос на јавниот интерес. Со тоа се овозможува медиумите и медиумските професионалци да ги препознаат, да ги предвидат и да ги избегнат можните последици и опструкции на јавниот интерес при известувањето за криминал, корупција, социјални активности, здравјето и безбедноста на луѓето и другите прашања поврзани со јавниот интерес. Исто така, упатството нуди можност за интеракција со пошироката јавност и нејзината активна партиципација во креирањето на медиумските содржини. Упатството содржи прецизни критериуми поврзани со јавниот интерес релевантни за сите типови медиуми (весник, телевизија, радио, онлајн). Опфатени се клучните начела со кои се обезбе-

дува доверба, заштита на јавниот интерес, вистинитост и точност, непристрасност, уредувачки интегритет и независност, правичност, приватност, транспарентност, одговорност/отчетност на медиумите. Притоа, секој поединечен принцип е детално разработен со стандарди и практики.

Тестот за јавен интерес претставува интегриран дел од насоките од упатството за новинарство од јавен интерес. Тој им помага на новинарите како да се справат со прашањата и дилемите од јавен интерес со кои секојдневно се соочуваат при објавувањето на информациите. Тестот им помага полесно да направат разлика помеѓу прашањата од јавен интерес и оние кои не се тоа, и да решат дали да известуваат за нив. Преку него, новинарите можат и да го подобрат разбирањето на јавноста за прашања од јавен интерес и да се охрабрат да бараат поголема одговорност и транспарентност од јавните институции и личности. Имено, во својата работа новинарите постојано се принудени да „одмеруваат“ помеѓу критериумот за важноста на некој настан, претпоставениот интерес на јавноста, како и можните негативни или позитивни последици од објавувањето или необјавувањето на информацијата. Притоа, новинарите се соочени со проблемот одлуката за објавување или необјавување на некоја информација да има непосакувани последици. Нема еднозначен одговор на прашањето кога и каде новинарите треба да ја повлечат границата на слободата на медиумот, односно на етички дозволеното однесување. Токму затоа, тестот за јавен интерес треба да се гледа како практично помагало за утврдување на вистинското значење и примена на јавниот интерес во практиката.

Принципи на новинарството од јавен интерес

Принципите наведени во овој прирачник првенствено се наменети да претставуваат новинарски водич или потсетник за нивната улога во општеството и заштитата на јавниот интерес. Обидот да се сублимираат темелите на оваа професија во ваков прирачник речиси се поистовети со дебатите и сè уште актуелните дилеми за истата тема што се водат во академскиот и во новинарскиот свет во западните демократски системи. Бил Ковач и Том Розенстиел (Bill Kovach & Tom Rosenstiel), во „Елементите на новинарството“,⁷ прават ревизија на основите врз коишто почива новинарството, трагајќи по одговорот кому му служи тоа, особено во време на промени што ги изнедри дигиталната револуција, граѓанското новинарство, како и силната доминација на корпоративните комуникации кои, суптилно но успешно, ги изместуваат границите меѓу односите со јавноста и новинарството. Но, за разлика од мотивите на овие двајца автори, преиспитувањето на новинарските принципи во Македонија се должи, пред сè, на незавидната состојба во којашто се наоѓаат медиумите со години наназад.

Погубното влијание на политиката врз нив, сервилниот однос на многумина уредници кон политичките и финансиските моќници, кривката саморегулаторна култура и отсуството на силна синдикална сплотеност придонесоа за масовно девалвирање на професионалните принципи и стандарди

во новинарската професија. Ваквата состојба ја потврдуваат извештаите на бројните домашни и меѓународни организации, мониторинзи и алармантни предупредувања на новинарските здруженија и медиумските невладини организации.

Институтот за комуникациски студии, во 2015 година, консултираше 60-ина новинари, уредници и сопственици на вкупно 40 медиуми, со цел да ги идентификува практиките според коишто се креираат вестите и другите информативни содржини во земјата. Фокусните групи со нив имаа за цел да се утврди дали и како се штити јавниот интерес во редакциите.⁸ Истражувањето покажа дека незначителен дел од медиумите имаат интерни политики и/или упатства за почитување на професионалните новинарски стандарди и правила. Поразителни се сведоштвата на новинарите и уредниците за начинот на којшто во континуитет се поткопува интегритетот на новинарството: зачестени практики на цензура или автоцензура со цел да им се удоволи на интересите на политичарите или на огласувачите, отсуство на волја и недоволно човечки, технички и финансиски ресурси неопходни за медиумски плурализам, плагијаторство, недоверба во регулаторното тело поради сомневања за политичка зависност од власта итн. Ваквата ситуација секако дека се рефлектира врз квалитетот на информативните содржини. Во редакциите, најчесто за време на утринските колегиуми, постои дебата за

⁷ Kovach, B. & Rosenstiel, T. (2007) *Elements of Journalism: What Newspeople Should Know and the Public Should Expect*, New York: Three Rivers Press

⁸ Во октомври и декември 2015 година, ИКС организираше четири тематски средби со претставници на вкупно 40 медиуми: на Македонската телевизија и на Македонското радио, новинари, уредници и сопственици на печатени, на електронски и на онлајнмедиуми, земајќи ја предвид соодветна застапеност по географска и етничка припадност.

изборот и начинот на третирање на темите и настаните, но недоволно се дискутира за тоа дали темата е од јавен или друг интерес. Недостигот од прецизни одредници за тоа што претставува јавниот интерес придонесува за (не)намерни грешки и неретко се поистоветува со приватен, со државен или со национален интерес.

Врз основа на стручната литература, општоприфатените стандарди и практики, овој прирачник го определува јавниот интерес во новинарството како концепт што се поврзува со начелото на „доброто владеење“ и со заштитата на правото на слободата при изразувањето и одговорен однос на медиумите кон јавноста (Denis McQual). Медиумите се должни да го **заштитиуваат и промовираат јавниот интерес**, односно да им служат единствено на интересите на јавноста и да бидат „куче-чувар“ на демократијата. Оваа обврска важи за сите медиуми, без разлика дали се работи за јавни или за приватни, за национални или за регионални/локални медиуми и без оглед на технологијата на функционирање, начинот на управувањето или

моделот на финансирањето. Во случајот на јавниот радиодифузен сервис, обврската за служење на јавниот интерес е уште поголема и затоа е и законски предвидена.

Поради тоа, во својата работа, медиумите и новинарите треба да ги почитуваат следните принципи:

1. Доверба и заштита на јавниот интерес;
2. Точност и вистинитост;
3. Непристрасност;
4. Транспарентност;
5. Отчетност;
6. Интегритет и уредувачка независност;
7. Правичност;
8. Штета и навреда;
9. Приватност;
10. Заштита на децата и младите лица.

Принципите на новинарството во овој прирачник се базираат врз:

- ▶ Етичкиот кодекс на новинарите на Македонија и целите на Советот за етика во медиумите во Македонија и други саморегулаторни механизми;
- ▶ Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги, Законот за медиуми, подзаконските и другите акти на Агенцијата за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги, останата регулатива која се однесува на работата на медиумите, како што е Изборниот законик, Законот за кривична постапка итн.;
- ▶ Правото на слобода на изразување утврдено со членот 10 од Европската конвенција за човекови права;
- ▶ Меѓународни и европски нормативи коишто ја прецизираат работата на медиумите и новинарите;
- ▶ Етички кодекси и препораки на странски и меѓународни новинарски здруженија;
- ▶ Политики за работа и етички насоки/кодекси на влијателни медиумски куќи во светот: Би-Би-Си, Гардијан, Њујорк Тајмс, Индипендент, Канадскиот радиодифузен сервис, новинските агенции Асошијетед Прес, Ројтерс и тн.

Сите 10 принципи се поединечно обработени со насоки за нивно почитување во практиката. Но во овој контекст, неопходно е да се истакне дека листата не е ниту конечна, ниту доволна. Таа е и ќе биде предмет на континуирано надополнување и проширување. Сепак, во период кога мноштво од медиумите во земјата затајуваат во вршењето на улогата „чувар на демократијата“, авторите на овој прирачник сметаат дека наведените принципи и стандарди во вакво медиумско премрежје се доволна основа, бидејќи им даваат јасни насоки не само на новинарите туку и на граѓаните. Тие ќе умеат да ги препознаат, да ги предвидат и да ги избегнат можните злоупотреби и опструкции на јавниот интерес во новинарството.

Доверба и заштита на јавниот интерес

Довербата и јавниот интерес се најважните ресурси на медиумите. Тие имаат витална улога во демократскиот поредок и претставуваат основа за социјална кохезија. Медиумите се главниот извор на информации од јавен интерес. Пласирањето информации кои со својата содржина ги едуцираат граѓаните да го разберат општеството ја јакне довербата и кредибилитетот на медиумите. Својата мисија медиумите ја исполнуваат преку промоција на јавниот интерес, одговорноста, професионалноста, транспарентноста во работата. Одговорноста на медиумите кон публиката/јавноста секогаш превладува над сите други интереси. Медиумите и новинарите не треба да му служат на ниту еден посебен интерес и должни се да ги негуваат правичноста, слободата и сеопфатниот пристап кон јавните прашања. Медиумите треба да бидат одговорни пред својата публика и општата јавност, а не да им служат на сопствениците, на издавачите, на власта или на чии било приватни интереси.

Медиумите треба да бидат сервис на јавноста со општествена функција насочена кон целосен развој на поединецот и заедницата. Тие треба активно да учествуваат во општествениот развој чијашто цел е демократско унапредување на општеството и свесно почитување на слободата и човековите права. Нивна обврска е да ја поттикнуваат, да ја зајакнуваат и да ја бранат слободата на изразување и правото на информирање.

Новинарите треба да бидат независни, непристрасни и чесни при известувањето за настани кои се значајни за публиката. Тие се должни да се залагаат за постигнување највисоки стандарди за точност и непристрасност и да избегнуваат свесно манипулирање со публиката. Новинарите и медиумите треба да бидат отпорни на притисоци и влијанија од кој било субјект или извор.

Медиумите треба да бидат доследни во утврдувањето на вистината за настаните и консеквентни во нивното интерпретирање и објаснување. Тие се должни да обезбедат објективно прикажување на настаните, еднаков третман на различните гледишта и мислења и сеопфатен форум за јавна дебата за сите актуелни прашања и проблеми во општеството. На тој начин на јавноста/публиката ќе ѝ понудат информации и перспективи суштествени за донесување одлуки за нејзиниот јавен и приватен живот.

Од медиумите се очекува да овозможат расправа за сите општествени проблеми, да бидат отворени за сите политички опции и да им овозможат на граѓаните да учествуваат во политичкиот живот и во донесувањето на политичките одлуки. Тие, исто така, треба да овозможат развој на креативноста и творештвото, како и судир на нови идеи. Нивна обврска е да придонесуваат кон културата на дијалог и да ја негуваат толеранцијата кон различни стојалишта за сите прашања од јавен интерес.

При извршувањето на својата професија, новинарите треба да внимаваат на следното:

- ▶ Секој друг ангажман, освен оној насочен кон јавноста/публиката, ја поткопува нивната доверба и кредибилитет;
- ▶ Служењето на јавниот интерес создава обврска во медиумските содржини да ја одразуваат разновидноста на заедницата;
- ▶ Служењето на јавниот интерес претставува гаранција за темелно и сеопфатно истражување на настаните и состојбите;
- ▶ Стремежот за професионален ангажман на медиумите во презентирањето на информациите кон јавноста/публиката им овозможува таа да донесува најсоодветни одлуки.

Довербата и јавниот интерес во медиумите претпоставуваат точно презентирање на информациите за сите сегменти на општеството, слободно изразување различни мислења, плуралност на ставовите.

Клучни начела за тоа се:

- ▶ Унапредување на разновидноста на медиумскиот пејсаж и висок квалитет на медиумите во служба на јавниот интерес;
- ▶ Заштита на јавноста/публиката од несовесни и незаконски медиумски практики;
- ▶ Градење доверба на јавноста/публиката преку транспарентни механизми за одговорност.

2

Точност и Вистинитост

Точноста е најстариот принцип врз којшто почива новинарската професија. Информациите кои се пласираат треба да кореспондираат со реалноста, да се вистинити и проверени од најмалку два независни извори. Но точноста не е само пренесување факти, а новинарите не се само „стенографи“ кои цврсто се држат до правилото да одговорот на петте прашања: „Кој?“, „Што?“, „Кога?“, „Каде?“, „Зошто?“ (плус шестото „Како?“). Од новинарите се очекува да дадат точни и сеопфатни информации врз основа на кои граѓаните ќе донесат одлуки.

Според Етичкиот кодекс на новинарите во Македонија, „основна задача на новинарите е да ја почитуваат вистината и правото на јавноста да биде информирана во согласност со член 16 од Уставот на Република Македонија“. За да го постигнат тоа, новинарите треба да прибираат информации од прва рака, да ги проверуваат фактите, да се уверат во автентичноста на пишаните докази и дигиталните материјали врз основа на кои ја публикуваат информацијата.

Стандарди

- ▶ Новинарите мора да обезбедат прецизни и точни информации;
- ▶ Сите вести и останати новинарски трудови, соодветно на предметот и неговата природа, мора да изобилуваат со доволен број извори, да се базирани врз цврсти докази, темелно проверени и презентирани на јасен и прецизен јазик. Новинарите треба да се чесни за работи кои не ги знаат и да избегнуваат неосновани спекулации. На публиката треба јасно да ѝ се предочи во случај кога новинарите немаат потврда за одредени обвинувања, материјални факти и други содржини, но за ваквите информации мора да се посочи изворот;
- ▶ Новинарите не смеат намерно да ја наведуваат публиката во погрешна насока. Не смеат да ги изместуваат фактите и да ги презентираат измислените материјали како вистинити;
- ▶ Грешките треба да се признаат и да се коригираат најбрзо што може, јасно и соодветно;
- ▶ Брзината не смее да биде поважна од точноста и прецизноста.

Практики

● ПРИБИРАЊЕ ИНФОРМАЦИИ

Новинарите треба да се трудат да присуствуваат на настани и да собираат информации од прва рака. Каде што е можно, треба да се комуницираат непосредни (примарни) извори и кога е неопходно, да се потврдат нивните докази. Новинарите не треба да се потпираат само врз еден извор, туку врз повеќе (искуствени, експертски и овластени), а најмалку врз два независни извори. Ако има само еден извор, тогаш се претпочита тој да биде именуван.

Новинарите треба да водат прецизни, точни и навремени белешки за текот на истражувањето, прибирањето информации и интервјуирањето. Пожелно е новинарите да ги чуваат таквите белешки, интервјуа, записи и документи, во печатена или електронска форма, на начин што ќе овозможи проверка. Во ситуации кога бележењето може да го одврати изворот, целосни белешки треба да се направат веднаш по интервјуто.

Ова е особено важно кога се објавуваат обвинувања од анонимни извори. Тие треба да бидат поткрепени со сеопфатни и навремени белешки од интервјуа, разговори и информации што ја даваат основата на приказната. Ваков тип информации треба да се чуваат во случај на судска постапка, кога од новинарот би се барало докажување на точноста на информацијата⁹.

● ПРОВЕРКА НА ИНФОРМАЦИИТЕ

Во сите медиумски содржини информациите, фактите и документите мора да се

проверат и да се потврдат со цел да се обезбеди целосна вистинитост и прецизност. Ако е невозможно да се потврди информацијата, тоа треба да ѝ се каже на публиката и да се посочи изворот на информацијата.

Посебно внимание треба да се обрне на содржините доставени или пласирани од трети лица. Не треба безрезервно да се претпоставува дека материјалот е вистинит. Треба сериозно да се размисли дали и како ќе се употребат овие информации и како најсоодветно ќе се потврдат. Посебно внимание заслужуваат материјалите за кои постои сомневање дека се доставени од член на група или организација која би имала посебен интерес од објавување на информацијата.

Поткрепата на тврдењата на очевидци или други извори треба да оди преку електронска комуникација (е-пошта), пишана или видеоизјава (наместо усна изјава или телефонски разговор).

Новинарите треба да внимаваат кога пребаруваат на Интернет. Дури и реномирани онлајнизвори можат да дадат неточни информации. Треба да се биде претпазлив поради ризикот од лажни веб-страници. И најуверливиот онлајнматеријал може да не е таков како што изгледа. Неопходно е да се провери кој го раководи веб-сајтот и ако е неопходно, да се побара потврда дали материјалот е оригинален.

● ИНФОРМАЦИИ ОД СЕРВИСЕН КАРАКТЕР

Информациите од сервисен карактер треба да се третираат со соодветно внимание, земајќи го предвид реномето на изворот. Новинарите можат да се потпрат врз

⁹ Во „Основи за користење извори“ на новинската агенција Ројтерс е наведено дека обврска на новинарите е „да ги чуваат ваквите забелешки, аудио, видео и други материјали најмалку две години“. Достапно на: http://handbook.reuters.com/index.php?title=The_Essentials_of_Reuters_Sourcing

информации од надлежни институции до колку се сметаат за веродостојни, како, на пример, временски прогнози, официјални финансиски извештаи, статистички податоци и сл.

Може да се објавуваат информации од сервисен карактер за одредени лични, корпоративни или други интереси во кои медиумот свесно ќе се вклучи како еднонасочен пренесувач на вести. Тоа се, на пример, апели за хуманитарна помош, активности на групи за заштита на животна средина, потраги по исчезнати лица, сервисни информации за дефекти на инфраструктурни мрежи и сл. За ваквите содржини треба да се назначи изворот и за нивното објавување мора да постои недвосмислена оправданост.

Особено треба да се внимава кога се употребува туѓ видео или аудиоматеријал. Задача на медиумот е самиот да прибира информации. Уредувачкиот колегиум треба да даде согласност за употреба на ваков материјал, при што треба да се објасни причината зошто се објавува тој.

● ИЗВОРИ

Изворите на информации треба точно да се именувани, заедно со функцијата на која се наоѓаат или местото од каде што доаѓаат, за да може публиката самостојно да донесе одлука за нивниот статус.

Кога се цитираат анонимни извори, особено оние кои настапуваат со сериозни обвинувања, новинарите мора да сторат сè за да го заштитат нивниот идентитет. Сепак, на публиката треба да ѝ дадеме информации кои нема погрешно да ја наведат за идентитетот на овој тип извори. Но исто така треба да се внимава да не се соопштат и ин-

формации кои јасно и недвосмислено би го портретирале овој анонимен извор.

(Виги Џовеќе во Анонимни извори во Ырнциј: Транспарентност)

● ПРОДУКЦИСКИ ТЕХНИКИ И ФОТОГРАФИЈА

Фотографиите и видеоматеријалите можат да откријат големи вистини, да прикажат злоупотреби и незаконско постапување, да инспирираат надеж, да предизвикаат емотивно поврзување на публиката со човечки судбини и настани. Но фотографиите и аудиовизуелните материјали можат да предизвикаат огромна штета и да ги повредат чувствата на луѓето доколку се направени без скрупули или со манипулација. Во Етичкиот кодекс на новинарите на Македонија стои дека „начинот на информирање за несреќи, елементарни непогоди, војни, семејни трагедии, болести, судски постапки мора да биде ослободен од сензационализам. (член 8)“

Аудиовизуелната продукција подразбира субјективна интервенција од членови на продукцискиот тим или фоторепортерот, но важно е да се знае дека има дозволени и недозволени техники. ТВ-новинарството подразбира употреба на видеопроодукција во форма на инсерт, видеосеквенци, разни типови кадри кои аудиовизуелно пренесуваат одредено дејство и реалност. Не се дозволени аудиовизуелни техники кои имаат за цел намерно да ја изместат реалноста и да манипулираат со публиката.

Ова се однесува и на употребата на фотографииите¹⁰. Обработката на фотографијата треба да го задржи интегритетот на приказот, неговата содржина и контекст. Не треба да се манипулира со сликите, да

10 Види член 6 во Етичкиот кодекс на Националната асоцијација на фоторепортери (на САД). Достапен на: https://nppa.org/code_of_ethics

се додава или да се изместува заднината, опкружувањето, на начин што ќе ја наведе публиката кон погрешно толкување или погрешно ќе ги презентира фактите, настани-те и луѓето.

Треба да се избегнува стереотипизирање на лица и групи. Посебно внимание треба да им се посвети на ранливите групи и да се сочувствува со жртвите на криминал или на трагедија.

Медиумите не треба да ги плаќаат, ниту на каков било начин материјално да ги наградуваат изворите/доставувачите на информации.

Кога се прикажуваат архивски снимки или фотографии, тие треба да бидат соодветно означени.

3

Непристрастность

Непристрасноста е професионална обврска на новинарите. Да бидеш непристрасен значи да немаш предрасуди кон која било страна, ниту позитивни ниту негативни, да не ѝ даваш предност на едната или на другата страна во својата професионална работа поради лично убедување.

Новинарите, како и сите други луѓе, имаат свои убедувања, ставови и мислења. Но јавноста заслужува известување засновано врз факти и врз анализа поткрепена со информации. Затоа, ставовите и мислењата на новинарите не смеат да влијаат врз

информирањето на публиката, особено за теми, настани и појави од конфликтен карактер. За да понудат целосно и авторитетно покривање на вестите и настаните, новинарите мора да ги потиснат своите лични гледишта и перспективи.

Единствено со прикажување широк спектар од ставови и мислења, новинарите може да понудат вистинска слика за она што навистина се случува. Притоа е важно, во своето известување, новинарите да понудат соодветна тежина и застапеност на ставовите и мислењата на различните групи од општеството.

Стандарди

- ▶ Новинарите имаат обврска вестите и информациите да ги третираат со соодветна непристрасност, да им дадат соодветна тежина на настаните, ставовите и мислењата и на главните страни на приказната;
- ▶ Новинарите имаат обврска да понудат широк спектар на гледишта и перспективи во соодветна временска рамка во ТВ или во радиопрограмата или во серија текстови и прилози во печатените или онлајн медиумите, на тој начин што ниту едно значајно гледиште или перспектива намерно да не се избегнува или да не биде соодветно претставено;
- ▶ Новинарите имаат обврска конфликтните теми во општеството да ги третираат и да ги покриваат со соодветна непристрасност;
- ▶ Во рамките на уредувачката политика на медиумот, новинарите и уредниците уживаат уредувачка слобода да објавуваат содржини за кое било прашање во кој било дел од покривањето на темата, ако за тоа има добри причини и особено ако е во интерес на заштита на јавниот интерес. Ставовите на уредништвото треба да бидат соодветно означени.

Практики

● **ВЕСТИТЕ И НЕПРИСТРАСНОСТА**

Непристрасноста е суштински важна при известувањето. Вестите треба да се засновани врз факти кои се проверени, атрибуирани и докажани. Да се биде непристрасен при пласирањето вести и информации значи да се исклучи секаков личен пристап или размислување во нивното обликување, а на публиката да ѝ се остави да извлече свои заклучоци без да ѝ се наметнуваат лични ставови.

При известувањето, новинарите треба да се обидат да ги истражат и да ги пренесат конфликтните гледишта, да не игнорираат ниту една поважна перспектива или став, да ги избегнат личните преференции за одредено прашање или личниот избор на оние што ќе ги интервјуираат.

Новинарите треба да бидат чесни и отворени доколку имаат личен конфликт на интерес при известувањето или доколку медиумот има конфликт на интерес односно искуство во минатото во врска со темата за која пишуваат, и тоа јасно да ѝ го соопштат на публиката.

Новинарите треба да бидат отворени кога ги истражуваат доказите и ги одмеруваат материјалните факти. Тие мора да им посветат соодветно внимание и да им дадат соодветна тежина на повеќе различни аспекти на темата.

Презентирањето широк спектар ставови и различни размислувања не мора да биде само од политичка или од културна природа, туку, на пример, може да биде рефлексивна на разликите урбано-рурално, стари – млади, сиромашни-богати и сл. Пожелно е

известувањето да ги опфаќа перспективите на различни заедници, групи на интерес и географски региони. Во различните делови од Македонија, но и на локално ниво, живеат различни етнички, религиозни и други заедници и од тие причини новинарите треба да се обидат да ги претстават главните ставови на овие делови од населението со соодветна тежина и внимание.

● **СООДВЕТНА НЕПРИСТРАСНОСТ**

Непристрасноста не значи дека е нужно ставовите и мислењата на различните групи во општеството да се претстават со еднакво издвоено време или простор во медиумот. Важно е на различните гледишта да им се даде соодветна тежина, односно да се третираат со соодветна непристрасност. Концептот на „соодветна“ тежина и непристрасност, со други зборови значи дека на одредени ставови, гледишта или групи во општеството ќе им се даде онолку простор колку што заслужуваат, односно колку што е важно за јавниот интерес. На пример, на исклучително маргиналните ставови кои ги застапуваат малкумина граѓани не мора да им се даде иста тежина како на ставовите за кои постои поширок општествен консензус.

● **ЛИЧНИ СТАВОВИ**

Во новинарството понекогаш се говори за т.н. балансирано (урамнотежено) известување. Но тоа не е реално. Животот не е балансиран, а такво е и новинарството кое известува за општествените теми и прашања.

Известувањето може понекогаш да биде и целосно еднострано, а во одредени случаи да биде невозможно новинарот да понуди балансирана приказна за одредена тема. Личните ставови на изворите кои даваат само една страна од приказната често може да придонесат јавноста подобро да го разбере прашањето или проблемот за кој

што станува збор и да предизвикаат дебата. Тоа може да бидат ставови на жртви или на луѓе што доживеале некаква неправда.

Од друга страна, новинарите треба да ѝ овозможат на публиката широк спектар гледишта од личности, припадници на групи, движења, здруженија на граѓани, невладини организации, етнички или религиски заедници кои ќе ги презентираат своите лични ставови или верувања, а должни се да презентираат и контроверзни гледишта – партиски, експертски, академски, како и мислења на граѓаните. Агенцијата за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги има изготвено Прирачник за оценување на медиумскиот плурализам, каде што, меѓу другото, се опишани општествените, културните, граѓанските, политичките и другите групации чии ставови и мислења треба да бидат застапени во медиумите.¹¹

Новинарите често може да ги користат овие извори како еднострани. Но, во вакви случаи важно е да ѝ објаснат на публиката дека ставовите се еднострани.

Кога новинарите бираат соговорници, како што се експерти, бизнисмени, аналитичари и сл. за да ги коментираат настаните, состојбите и појавите, мора да имаат предвид дека соговорниците имаат своја агенда за да говорат за медиумот и веројатно нема да понудат непристрасно гледиште. Напротив, нивниот став може да биде исклучително пристрасен. Но соговорниците се дел од спектарот од различни перспективи кои новинарите треба да ѝ ги понудат на публиката. Затоа, многу важно прашање е кого ќе изберат новинарите за соговорник. Притоа е значајно да се биде фер. Во идеални услови, новинарите треба да се обидат да ги вклучат сите важни гледишта, но тоа во практиката понекогаш е тешко остварливо.

Затоа, новинарите треба да бидат искрени кон самите себеси, кон своите колеги, кон уредниците и најважно, кон публиката за да демонстрираат дека биле фер и дека не игнорирале ниту едно важно гледиште.

ПРОТИВСТАВЕНИ МИСЛЕЊА

Новинарите имаат обврска да пронајдат противставени гледишта на оние кои веќе ги презентирале и да ги емитуваат во истиот дел од програмата или во следното издание на медиумот. Во сите случаи мора да се почитува вистинитоста и точноста на ставовите, а противставените мислења да се презентираат на фер начин, освен ако не се дозволени за емитување, односно ако со нив се шири клеветата или навреда. При изнесувањето противставени мислења и ставови, новинарите се должни да обезбедат можност за одговор на другата страна и да ги објават во слична мера, односно простор во медиумот или во слично време на денот.

Во дебатите во кои учествува публиката, новинарите треба да внимаваат таа да не поверува дека медиумот стои зад изразените ставови на граѓаните. Поради тоа, потребно е новинарите да не изразуваат отворена поддршка кон лични гледишта и ставови и да направат јасна разлика помеѓу содржината на медиумот и онаа што е креирана од публиката.

ТЕМИ ОД КОНФЛИКТЕН КАРАКТЕР

Новинарите имаат исклучителна обврска темите од конфликтен карактер во општеството, односно оние за кои често има противставени ставови, да ги третираат со соодветна непристрасност. Таквите теми може да се од областа на политиката, меѓуетничките прашања, религијата, сексуалната определба и практика, меѓучовечките

¹¹ Прирачник за оценување на медиумскиот плурализам на Агенцијата за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги, достапно на: http://www.avmu.mk/images/Priracnik_1_PluRALizam_finalna.pdf

односи, финансиските прашања, етичките дилеми. Во сите вакви случаи, новинарите се должни да дадат широк спектар од мислења и перспективи.

● **ПРОВОКАТИВНИ СТАВОВИ**

Понекогаш новинарите интервјуираат соговорници чиишто ставови може да предизвикаат сериозен револт и гнев кај пошироката публика или кај дел од неа. Соговорниците кои изразуваат провокативни ставови, без оглед дали станува збор за интервју или за изјава, мора да бидат предмет на ригорозно новинарско испрашување пред да дадат одговор на прашањето.

Потенцијалот да предизвикаат таква реакција мора да се спореди со критериумот за јавен интерес и со ризикот од нарушување на начелото на непристрасност. Новинарот, во таков случај, на публиката треба да ѝ ја предочи можноста таквата изјава или став да предизвика негативна реакција кај неа.

● **КОНСЕНЗУС**

За некои прашања во општеството постои широк, а понекогаш и речиси едногласен консензус на мислењата и ставовите на граѓаните. Но таквите прашања можат да претставуваат ризик за медиумска пристрасност. Иако се чини дека е неопходно во вакви случаи новинарите да бараат противставени гледишта, тие не треба да употребуваат јазик или тон според којшто консензусот ќе го прифатат како свршен чин.

Медиумите треба да избегнуваат генерализации на специфични теми без релевантни докази, особено кога станува збор за по-

литиката, религијата, науката, технологијата, медицината и сл.

● **КРИТИЧКА УЛОГА НА МЕДИУМИТЕ**

Непристрасноста на новинарите не значи оти тие се пасивни набљудувачи при медиумското покривање и обработка на темите и настаните.

Напротив, медиумите и новинарите имаат обврска, во име на заштитата на јавниот интерес, критички да ја опсервираат власта или оние кои имаат политичка или каква било друга моќ и одговорност, но исто така и нивните противници, опозицијата, невладините организации, бизнис-компаниите, групите на интерес, религиските заедници и сл., вклучувајќи ги и размислувањата на публиката.

● **ИЗБОРИ**

Во време на одржување избори и референдум, медиумите и новинарите се должни со поголема сензитивност да се однесуваат кон правилото за соодветна непристрасност во известувањето.

Во Изборниот законик на Република Македонија¹² и во други акти, како што се Новинарскиот прирачник за следење избори¹³ на Здружението на новинарите на Македонија, како и во прирачникот на Македонската радиотелевизија и на Македонскиот институт за медиуми и Советот за етика на медиумите во Македонија – „Етички и професионални стандарди на МРТ за медиумско покривање изборни процеси“¹⁴, се пропишуваат посебни упатства и препораки за известување на медиумите, каде што непристрасноста на

12 Види Изборен законик на РМ – пречистен текст и Закон за изменување и дополнување на Изборниот законик, достапни на:

<http://www.pravdiko.mk/wp-content/uploads/2013/11/Izboren-zakonik-prechisten-tekst-12-02-2014.pdf> и на:

<http://www.pravdiko.mk/wp-content/uploads/2013/11/Zakon-za-izmenuvane-i-dopolnuvane-10-11-2015.pdf>

13 Види Новинарски прирачник за следење изборна ЗНМ, достапен на:

<http://www.znm.org.mk/drupal-7.7/sites/default/files/Новинарски%20прирачник%20за%20следење%20на%20избори%20-%203НМ%20март%202013.pdf>

14 Види во прирачникот „Етички и професионални стандарди на МРТ за медиумско покривање изборни процеси“, достапен на:

http://mrt.com.mk/sites/default/files/Етички%20и%20професионални%20принципи%20на%20МРТ%20за%20медиумско%20покривање%20изборни%20процеси_МАКЕДОНСКИ%20ЈАЗИК.pdf

медиумското известување за време на изборниот процес е од клучна важност. Според член 181-а на Изборниот законик¹⁵, се предвидува и глоба од 8000 евра за медиумот што нема да обезбеди покривање на изборите на правичен, избалансиран и непристрасен начин.

● **КОНФЛИКТ НА ИНТЕРЕСИТЕ**

Конфликтот на интерес на новинарот или на медиумот е од големо значење кога станува збор за заштита на начелото на непристрасност. На пример, новинарот може да познава неког којшто е дел од приказната за која пишува – тоа може да биде пријател или роднина или, пак, да пишувал на слична тема порано, што може да влијае врз непристрасното информирање. Во сите такви случаи новинарите треба да ги споделат сознанијата со уредниците за да се избегнат обвинувања дека медиумот не бил непристрасен. Секој случај треба да се разгледува одделно за да се одговори на предизвикот за почитување на начелото на непристрасност.

● **УРЕДУВАЧКА СЛОБОДА**

Правилото новинарите да бидат непристрасни не смее да ја загрози уредувачката слобода на медиумите. Новинарите имаат уредувачка слобода да ја покриваат која било тема за којашто постојат причини да се пишува во согласност со уредувачката политика на медиумот, да известуваат за одреден специфичен аспект на некое прашање, да овозможат да биде презентирано издвоено гледиште, да објават дури и ставови, мислења и факти што може и негативно да засегнат одреден дел од публиката.

Единствениот критериум е дали таквото нарушување на начелото на непристрасност е во улога на заштита на јавниот интерес.

Поради фактот што и новинарите имаат право на став и мислење, многу значаен елемент за заштита на начелото на непристрасност е мислењата и ставовите во новинарските прилози или програми да бидат издвоени од фактите.

За темите што ја засегаат уредувачката политика, пожелно е медиумите да имаат свој правилник во којшто подетално ќе се обработат овие прашања, а новинарите секогаш ќе може да пронајдат одговор на својата професионална дилема.

¹⁵ Види Изборен законик на РМ – пречистен текст и Закон за изменување и дополнување на Изборниот законик, достапни на: <http://www.pravdiko.mk/wp-content/uploads/2013/11/izboren-zakonik-prechisten-tekst-12-02-2014.pdf> и на <http://www.pravdiko.mk/wp-content/uploads/2013/11/Zakon-za-izmenuvane-i-dopolnuvane-10-11-2015.pdf>

4

Транспарентност

Работата на новинарите е јавна, а главниот збор за квалитетот на новинарскиот труд го има публиката. За да изгради доверба кај публиката, новинарството во заштита на јавниот интерес има дополнителна обврска на гледачите, слушателите и читателите да им овозможи начин за преоценување на новинарскиот труд. За да се постигне таа цел, од клучна важност е транспарентноста на процесот на производство на вести и информации. Како што новинарите

настојуваат важните теми од јавен интерес да стигнат до публиката, така и публиката сака да знае на кој начин новинарите дошле до информациите, дали доволно ги провериле фактите пред да ги објават, дали ја утврдиле веродостојноста на изворите или можеби медиумот има друг интерес освен јавниот – да турка одредена тема. Транспарентноста е особено важна кога станува збор за изворите на информирање кои, во исклучителни случаи кога е тоа од интерес на јавноста, може да бидат и анонимни.

Стандарди

- ▶ Медиумите и новинарите се должни на публиката да ѝ го објаснат начинот на којшто дошле до информациите што ги објавуваат;
- ▶ Новинарите не може да го кријат својот идентитет од јавноста и од соговорниците, освен во исклучителни случаи на јавен интерес;
- ▶ Изворите на информации мора јасно да се посочат во новинарските прилози, освен во исклучителни случаи кога е од интерес на јавноста да се употребуваат анонимни извори на информации.

Практики

● **ТРАНСПАРЕНТЕН ПРОЦЕС НА РАБОТА**

При пласирањето на новинарските содржини во медиумите, публиката мора да добие информации и за начинот на којшто настанале тие, за процесот на производство на вестите и новинарските прилози во редакцијата, за уредувачките одлуки.

Новинарите треба да внимаваат на публиката да ѝ ги дадат неопходните детали и факти за времето и местото на известување, за тоа кога и каде ја добиле информацијата што ја објавуваат.

Читателите, гледачите и слушателите не смее да бидат доведени во заблуда со истовремено објавување или мешање стари и нови изјави на соговорници, стари и нови факти за одредени теми, кои може пресудно да влијаат врз тоа публиката да добие комплетно различен впечаток за темата или за соговорниците.

Ако се употребува архивски материјал во ист новинарски прилог каде што се објавуваат и нови податоци и изјави, тоа мора јасно да се посочи.

Доколку повеќе новинари учествувале во изработка на одредена новинарска содржина, од различни средини или во различен период, тоа мора јасно да се истакне во новинарскиот прилог.

Новинарите и медиумите треба задолжително да ја информираат јавноста/публиката ако некоја организација, владина институција, приватна компанија и сл. ги платила нивните трошоци за присуство и известување од некој настан или за покривање на одредена тема.

(Виги ѱовече во Принципј: Инѿеџриѿеѿ)

● **НОВИНАРИТЕ И ИДЕНТИТЕТОТ**

Новинарите не треба да го кријат својот идентитет, како од јавноста така и од своите извори на информации. Користењето псевдоними или објавувањето непотпишани текстови, односно новинарски прилози зад кои стои името на редакцијата, предизвикуваат сомневање кај публиката за мотивот на новинарот, односно на медиумот. Читателите, гледачите или слушателите во такви случаи се збунети и може да се сомневаат дека е во прашање нарачан прилог од уредништвото или однадвор – за други интереси, текст зад којшто новинарот што ја следи областа не сакал да застане и да се потпише со своето име и презиме. Во исклучителни случаи, кога заради заштита на јавниот интерес е важно да се стигне до одредена информација, новинарите можат да го скријат својот идентитет, да одат, како што се вели, „under cover“ (со скриен идентитет), за да откријат случај на корупција, организиран криминал, грубо кршење на човековите права и сл., но ова треба да биде исклучок и да се практикува единствено ако важната информација не може да се добие на друг начин. Во такви случаи е неопходно заедно со објавувањето на информацијата – приказната, публиката да се извести за одлуката на редакцијата и да се објасни потегот.

● **АНОНИМНИ ИЗВОРИ**

За информациите кои се објавуваат најчесто се посочува нивниот извор, односно тие мора да се атрибуираат. Не е препорачливо да се користи фразата: „Нашиот весник дознава“. Користењето псевдоними за изворите на информации, како на пример: „Мачорот изјави за нашата телевизија“, исто така не е добра практика.

Новинарот има уставно право на заштита на изворот на информации. Но заштитата на изворот на информации не смее да се претвори во правило. Изворите на информации

може да останат анонимни во исклучителни случаи кога новинарите, односно медиумите, имаат добра уредувачка причина за тоа, главно поврзана со заштитата на јавниот интерес, и кога не постои друг разумен начин да се обезбеди информацијата и таа да се пласира во јавноста.

Во вакви случаи новинарот треба што попрецизно да го лоцира, односно да го посочи изворот на информациите – од каде и од кого потекнуваат тие. На пример, не е доволно да се каже: „Дознаваме од дипломатски извори“. На публиката треба што попрецизно да ѝ се објасни за каков извор станува збор – дали тој бил присутен кога се случил настанот, односно кога настанала информацијата која ја објавуваме. Да речеме: „Дознаваме од висок дипломатски службеник од една странска амбасада, кој присуствувал на последната средба помеѓу премиерот и лидерот на опозицијата“ би било многу поприфатливо, поверодостојно и подетално лоцирање на изворот на информации.

Информациите од анонимни извори задолжително би требало да се проверат и од друг извор што ќе ни ја потврди информацијата, или да се поткрепат со факти – документи.

Новинарите треба многу повеќе од обичаено да ги притискаат изворите кои

сакаат да останат анонимни за тоа како тие дошле до информацијата која сакаат да се објави, дали ја провериле нејзината веродостојност, дали имаат некаква друга причина – конфликт на интересите – да ја пласираат во јавноста.

На анонимните извори не смее да им се дозволи да навредуваат или да клеветат личности и институции.

● ПРЕЗЕМЕНИ ИНФОРМАЦИИ

Кога се преземаат информации од друг медиум, изворот треба да се наведе прецизно. Не е чесно информациите на другите медиуми да се пренесуваат како свои. Исто така, не е доволно атрибуирањето – посочувањето на изворот на информации, да се заобиколи со фразата „како што пишуваат некои медиуми“.

Кога информациите им ги припишуваме на анонимни извори, се претпоставува дека тие извори се наши, а не на друг медиум. Но ако пренесуваме информација од друг медиум којшто се повикува на анонимни извори, недоволно е да се наведе само медиумот како извор. Новинарите треба да направат напор што попрецизно и подетално да ги лоцираат и да ги опишат анонимните извори на кои се повикува медиумот.

5

Отчетность

Новинарите се одговорни за својата работа и секогаш треба да се подготвени на отчет пред публиката. Искрениот однос кон читателите, слушателите и гледачите и кон нивната реакција на новинарските содржини придонесува за подобро и поквалитетно новинарство. Отчетноста и одговорноста на медиумите и новинарите се особено важни кога станува збор за тоа што мисли публиката за исполнувањето на основните новинарски стандарди на меди-

умот или новинарот – непристрасно информирање, пласирање веродостојни информации, заштита на приватноста и сл.

Како и во секоја друга професија, грешките во новинарската работа се исто така неизбежни, но од исклучителна важност е тие навреме да се исправат и новинарите од нив да научат, за помалку да се повторуваат во иднина. За отчетноста и одговорноста на новинарите, важно е и нивното лично поведение во јавната комуникација.

Стандарди

- ▶ Новинарите се одговорни и отчетни кон публиката. Довербата на публиката во новинарската работа е од клучна важност за остварувањето на улогата на јавниот интерес на медиумите;
- ▶ Медиумите и новинарите му служат на јавниот интерес, а потребите на публиката – читателите, слушателите и гледачите се од првенствено значење при изборот на темите и прашањата што ги обработуваат;
- ▶ Медиумите и новинарите треба искрено и отворено да ги признаваат грешките што ги направиле во текот на својата работа, навреме да ги поправаат и да градат култура на учење од грешките;
- ▶ Интеракцијата со публиката е од особено значење и заради учество на јавноста, на граѓаните во создавањето на јавното мислење.

Практики

ИНТЕРАКЦИЈА СО ПУБЛИКАТА

Медиумите треба да ја негуваат практиката на објавување писма или друг тип – аудио/видеореакции на читателите, слушателите или гледачите, за новинарската содржина што ја пласираат. Ова е од особено значење кога станува збор за остварувањето на улогата на медиумот за заштита на јавниот интерес.

Фидбекот од публиката е важен, и тогаш кога публиката изразува задоволство од новинарскиот труд, но и тогаш кога има сериозни критики и забелешки за непочитување на новинарските стандарди.

Реакцијата им помага на медиумите за потврда на редакцискиот однос кон темите, но и за корекција или за рedefинирање на уредувачката политика по одредени важни прашања. Од реакциите на читателите новинарите можат да добијат и важни информации и идеи, односно предлози за конкретни прашања и теми што ги засегаат граѓаните.

Медиумите треба да бидат фер и да ги објавуваат сите видови реакции – како оние кои го фалат новинарскиот труд, така и оние кои го критикуваат. Се разбира, реакциите треба да се ослободат од употребата на емотивен јазик, од навредливи или клеветнички зборови и изрази.

ГРАЃАНСКО НОВИНАРСТВО

Медиумската технологија денес овозможува граѓаните постојано да ги следат медиумите и преку социјалните мрежи да коментираат, да пишуваат реакции, но и да нудат своја содржина. Повеќе медиумски портали денес негуваат и т.н. citizen journalism, нови-

нарство во коешто граѓаните учествуваат со свои информации и содржини – објавување куси видеоматеријали за одредени настани, па дури и вести за прекршување на законите од страна на личности или институции. Се разбира, за ваквото граѓанско новинарство треба да има посебно катче во медиумот, на порталот, во весникот или на телевизиската програма. Но и тие информации подлежат на уредување, односно новинарот уредникот е должен да ги провери фактите за вестите, информациите, фотографиите и видеоматеријалите кои ги доставува публиката.

НАВРЕМЕНО КОРИГИРАЊЕ НА ГРЕШКИТЕ

Грешките се составен дел од новинарската работа, но тие треба навреме да се исправат. Правото на одговор во средствата за јавно информирање, како и правото на исправка е уставна категорија – чл. 16 од Уставот на РМ и е дел од Законот за медиуми, така што медиумите се обврзани да го почитуваат. Но, без оглед на законската и уставната обврска, професионалната етика налага новинарите да ги признаваат и да ги коригираат направените грешки, кои може да им нанесат штета на луѓето или на институциите.

Кога станува збор за сериозни пропусти, коригирањето на грешките не смее да се одлага. На пример, ако медиумот објави информација дека некој загинал или починал, а всушност е жив, или ако нечиј идентитет новинарот го заменил со идентитетот на друг, а се работи за сериозно кривично дело или за информација која може да предизвика гнев и реакција кај публиката за нечие наводно незаконско и неморално поведение, судски случаи, полициски информации за кривични дела, сексуални престапи, таквите грешки мора веднаш да се коригираат. Тоа вообичаено се прави во следната информативна програма или издание на

медиумот, со признание на редакцијата или на новинарот и со искрено извинување до засегнатите страни.

● ПРАВНА ПОМОШ

Кога во редакцијата постојат дилеми дали објавувањето некоја вест или новинарски прилог може да предизвика тужба од засегнатата страна, пожелно е новинарите да консултираат адвокат или правен советник.

● СОВЕТ ЗА ЕТИКА

Во Македонија постои и саморегулаторно тело – Совет за етика во медиумите на Македонија (СЕММ), невладина и непрофитна организација, која е, всушност, орган за саморегулација на медиумите преку примена на морални санкции кон оние коишто не ги почитуваат професионалните стандарди и Кодексот на новинарите.

Комисијата за жалби при Советот за етика на медиумите редовно и навремено ги разгледува претставките и поплаките на граѓаните и донесува одлуки за нарушување на Кодексот на новинарите и професионалните новинарски стандарди, чие објавување за медиумите кои членуваат во СЕММ е задолжително.

Во контекст на отчетноста (одговорноста) на медиумите кон публиката, Советот за етика игра особена улога остварувајќи ги следните цели¹⁶:

- ▶ Заштита на слободата на медиумите и правото на јавноста да биде информирана;
- ▶ Спречување на влијанието на државата, политичките партии и другите центри на моќ врз медиумите;
- ▶ Штитење на интересите на јавноста преку обезбедување независен, ефикасен и правичен процес на решавање на поплаки за медиумските содржини;
- ▶ Промовирање квалитет во медиумските содржини усвојувајќи јасни и практични упатства за работењето на уредниците и новинарите;
- ▶ Подигнување на свеста на јавноста за професионалните и етичките стандарди кои медиумите треба да ги почитуваат;
- ▶ Создавање амбиент за самокритичност, самосвесност и отчетност на медиумите кон публиката;
- ▶ Олеснување на пристапот на публиката до медиумите;
- ▶ Унапредување на етичкиот кодекс на новинарите;
- ▶ Намалување на сите форми на самоцензура во новинарството.

16 Види ги целите на Советот за етика во медиумите на Македонија достапни на: <http://semm.mk/sovet-za-etika/celi>

6

Интегритет и независност на уредувачката политика

Медиумите и новинарите треба да бидат независни од надворешните политички, корпоративни или други влијанија, бидејќи можат да ја загрозат уредувачката независност. Публиката треба да биде сигурна дека одлуките на медиумите за следење одреден настан или третирање некоја тема не се донесени под влијание на нечиј притисок или личен интерес.

Стандарди

- ▶ Медиумите и новинарите, главните уредници, уредниците и сите други професионалци вклучени во процесот на информирање треба да се слободни и независни од надворешните интереси и договорите на медиумите со различни субјекти кои можат да го загрозат новинарскиот интегритет;
- ▶ Сопствениците не треба да се мешаат во уредувачката политика на медиумите. Тие не смеат да ги користат медиумските содржини за свои политички, економски или лични интереси. Информативните содржини исклучиво се во служба на јавниот интерес и за информирање на јавноста;
- ▶ Интегритетот подразбира дека медиумите имаат одговорност кон публиката/јавноста и дека ги почитуваат етичките и професионалните стандарди. Новинарскиот интегритет го бранат не само новинарите и уредниците, туку и фоторепортерите, снимателите, монтажните и сите други професионалци кои учествуваат во процесот на креирање новинарски содржини. Тие со ниедна постапка или одлука во својата работа не треба да го загрозуваат или да го дискредитираат медиумот;
- ▶ Репутацијата и кредибилитетот се директно поврзани со интегритетот и независноста. Но ова не подразбира дека треба да се ограничат убедувањата, верувањата или интересите на новинарите, во време кога не извршуваат професионални задачи. Надворешните интереси не треба да бидат во конфликт со новинарскиот интегритет и транспарентноста на медиумите.

Практики

ИНТЕГРИТЕТОТ НА МЕДИУМИТЕ И КЛИЕНТЕЛИЗМОТ

Интегритетот на медиумите ја подразбира нивната способност да објават точни и веродостојни информации без да зависат од одредени приватни, економски, политички или владини интереси. Новинарите не смеат да прикриваат информации за настани или за спорови на компаниите, дури и во случаите кога тие остваруваат бизнис соработка со медиумот.

Не е дозволено скриено рекламирање, односно известување на начин што ќе фаворизира производ, услуга, комерцијален настан или активност на одредени субјекти кои се поврзуваат со медиумот.¹⁷ Треба да постои видлива разлика меѓу новинарскиот текст и рекламата. За производитите, активностите, услугите, погледите и мислењата на различни економски субјекти може да се известува само ако има јавен интерес.

Интегритетот на медиумите исто така подразбира капацитет на новинарите и на останатите медиумски професионалци да ги поддржат автономијата и професионалните стандарди и посветено да му служат на јавниот интерес, наспроти односите и практиките кои ја корумпираат и ја инструментализираат професијата за одредени приватни или други интереси.

Медиумите треба да бидат транспарентни кога станува збор за зависноста од одредени интереси и извори, а новинарите се должни во таквите случаи да ги бранат професионалните стандарди и да не ја доведат публиката во заблуда.

(Виги љовеќе во Принципи: Транспарентноста)

РЕКЛАМИ ВО МЕДИУМИТЕ

Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги не дозволува рекламирање во вестите или во ТВ-дневниците, актуелно-информативните програми, документарните програми, образовните програми и програмите за деца во радиодифузните установи, како и во програмите на непрофитните радиодифузни установи.

Во согласност со Упатството за примена на одредбите за пласирање производи на Агенцијата за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги, пласирањето (рекламирањето) производи не смее да влијае врз уредувачката независност и интегритетот на програмите на давателите на аудиовизуелни медиумски услуги. Исто така, пласирањето производи не смее да го доведува во прашање почитувањето на човековото достоинство, да вклучува или да промовира каква било дискриминација врз основа на полот, расата, етничката припадност, националноста, верата или убедувањето, инвалидитетот, возраста или сексуалната ориентација, да поттикнува однесување што значително ја загрозува животната средина.

Рекламите и комерцијалните текстови во печатените и онлајнмедиумите треба јасно и недвосмислено да бидат одвоени од новинарските текстови и со фонот што е различен од оној што го користи медиумот и е лесно препознатлив за читателите.

ИНТЕГРИТЕТОТ НА МЕДИУМИТЕ И ВЛАДИНИТЕ РЕКЛАМИ

Дистрибуцијата на државните (владини) реклами во различни форми на државно субвенционирање претставува висок ризик за корупција. Една од последиците од дис-

¹⁷ Во „Прирачникот за етика во новинарството“ на ЗНМ (2012), стр. 18, под скриеното (прикриено) рекламирање се подразбираат „сите пропагандни содржини кои по својата форма и начинот на подготовка личат на автентичен новинарски текст, така што читателот/гледачот не може да ја разликува неговата пропагандна функција од новинарската содржина.“

трибуцијата на државните фондови, мотивирана од потребата политички да се влијае врз функционирањето на медиумите, е злоупотребата на медиумите како средство за влијание врз јавното мислење со цел зголемување на рејтингот на политичките партии.

Неопходни се јасни критериуми коишто прецизно ќе ги дефинираат кампањите од јавен интерес за да се елиминира нивната злоупотреба за политички и пропагандни интереси и цели. Јавните кампањи не треба да служат за промоција и афирмирање на парцијални вредности, ставови и принципи (идеолошки кампањи против абортус, величење контроверзни историски личности и настани и др.). Во јавните кампањи треба да превладува наратив што промовира универзални вредности, како што се здравствената заштита, меѓуетничката и меѓурелигиската толеранција и соживот, развивањето на демократските вредности, човековите слободи и права, слободата на изразување, недискриминацијата, родовата еднаквост, борбата против асоцијалните феномени итн.

● **ИНТЕГРИТЕТОТ НА МЕДИУМИТЕ И ПРОМОЦИЈАТА**

Медиумите треба да избегнуваат секаков вид претерување кое остава впечаток на промоција на одреден производ, организација или услуга. Во ниту еден случај не треба да се дозволи известување за настани или активности организирани од различни субјекти кои немаат јавен интерес, како услуга за рекламирање на економски или други видови субјекти.

Медиумите треба да внимаваат при промоцијата на производи кои се дизајнирани за да ги привлекуваат децата, особено ако станува збор за артикли што би можеле да им предизвикаат здравствени, психички, физички и други несакани последици.

● **ИНТЕГРИТЕТОТ НА НОВИНАРИТЕ И КОРУПЦИЈАТА**

Право и обврска на секој новинар е да се бори против злоупотреба и корупција во својата работа и во другите сфери на општеството. При вршењето на својата професија, новинарите честопати наидуваат на понуди за патувања, вечери, бесплатни телефонски услуги, мобилни телефони и други материјални добра и услуги. Ваквите подароци несомнено можат да ги стават во искушение новинарите професионално да известуваат за субјектите кои им ги нудат ваквите бенефиции.

Секој предлог за платени патувања уредништвото треба внимателно да го разгледа. Редакциите не треба да прифаќаат бесплатни патувања ако тие немаат за цел покривање на некој важен настан од јавен интерес, како што е, на пример, известување од настан со воен или полициски хеликоптер за природните непогоди во непристапен крај или терен. Редакциите не треба да прифаќаат патувања на сметка на Владата, на претседателот на државата, на премиерот, на министри или на други јавни функционери од странство, како и на роуд-шоуа, меѓународни конференции, билатерални средби и сл. Несомнено мора да се има предвид контекстот на известувањето кога има понуда за патувања од комерцијални оператори, компании или институции.

Медиумите треба да посветат посебно внимание кон превенцијата од корупција кај новинарите коишто известуваат за прашања од економијата и финансиските пазари. Имајќи ја предвид природата на секторот за којшто известуваат, економските новинари во ниту еден случај не смеат да ги користат за личен профит информациите кои ги дознале порано од општата јавност, ниту, пак, таквата информација треба да ја споделуваат со други лица.

Новинарите во Македонија усвоија Декларација за антикоруптивно однесување, која е составен дел на Етичкиот новинарски кодекс. Во неа јасно е утврдено што се корупција и мито во новинарската професија и во кои форми тие се јавуваат.

- ▶ Секој подарок или услуга што може да влијаат врз објективното новинарство се смета за корупција;
- ▶ Секое искористување на новинарската професија, функција, јавното овластување и службената должност и положба за создавање каква било корист за себе или за друг субјект се смета за корупција;
- ▶ Како можни извори на корупција се сметаат: носители на јавни функции, избрани и именувани функционери, стопанственици, политички партии, образовни, здравствени, верски, спортски и културни организации, владини и невладини организации, медиумски куќи и поединци;
- ▶ За директна корупција се смета давање, примање и изнудување незаконска материјална или друга добивка за остварување корист за новинарот или за медиумот;
- ▶ За индиректна (скриена) корупција се сметаат: организирање патувања, семинари, советувања. Протежирање на одредени новинари и редакции како придружба на официјални делегации, како и давање услуги и средства под повластени услови со цел придобивање на новинарите за премолчување релевантни факти за јавноста, како и за афирмативни текстови;
- ▶ Изнудување материјална и нематеријална добивка од страна на новинарот со уцена да објави или не одредена информација која може да му наштети на одреден субјект.¹⁸

¹⁸ „Новинарите против корупцијата“, анекс кон Прирачникот за етика во новинарството, Здружение на новинарите на Македонија, достапен на: <http://www.znm.org.mk/drupal-7.7/sites/default/files/Priracnik%20za%20etika%20vo%20novinarstvoto%20maj%202012.pdf>

Правичност

Медиумите треба да бидат правични и фер кон своите извори и со-работници, но и кон публиката. Медиумското известување треба да ги одразува релевантните факти и значајните гледишта. Новинарите се должни етички и со почит да се однесуваат кон личностите, институциите, настаните и темите. Недозволиво е незаконско или неправично третирање на поединци или организации.

Стандарди

- ▶ Медиумите и новинарите имаат обврска да бидат отворени, чесни, искрени и фер во односите со изворите и со публиката. Медиумите можат поинаку да постапуваат само ако ваквите постапки се во служба на јавниот интерес, како на пример при третирање на теми за правни или безбедносни прашања или доверливи информации;
- ▶ Кога се бараат извори на информации за учество во информативните содржини, новинарите треба соодветно да ги известат изворите/соговорниците за природата и контекстот на нивното учество. Согласноста треба да е јасна и доброволна. Исклучок од овој стандард е кога јавниот интерес натежнува повеќе од правото на соговорникот/изворот да даде согласност за учество;
- ▶ Кога во вестите и во другите информативни содржини се критикува поединец или организација, преку употреба на наводи или докази за некомпетентно, погрешно или незаконско работење, критикуваните имаат право на реплика или одговор;
- ▶ Ниту едно новинарско известување или програмска содржина не се правични ако:
 - ▶ не ги содржат сите главни факти;
 - ▶ содржат неважни податоци на сметка на најважните факти;
 - ▶ несвесно или свесно ја ставаат публиката во заблуда;
 - ▶ новинарот употребува зборови или методи (постапки) кои укажуваат на негова пристрасност.

Практики

ДОБИВАЊЕ СОГЛАСНОСТ

Медиумите се должни чесно и со почит да ги третираат изворите на информации. Новинарите ќе покажат дека се правични ако инсистираат прво да добијат согласност за учество во информативните содржини, па дури потоа да ги интервјуираат изворите или соговорниците. Ним треба да им се предочи причината за учество и во кое својство тие ќе бидат вклучени, каде ќе биде објавена таа содржина и каков е контекстот. Соговорниците треба да се информирани за сите аспекти на продукцијата на новинарската содржина (дали снимањето ќе биде во живо или ќе се снима, дали е за печатен, за електронски или за онлајнмедиум), за форматот на новинарскиот производ (ТВ прилог во информативни изданија, радиоинтервју, дебата и сл.). Кога станува збор за содржини од актуелно-информативен карактер каде што новинарот испланирал повеќе соговорници, чесно е да се каже учеството и идентитетот на другите соговорници. Колку што е позначаен соговорникот или изворот во вестите, толку повеќе детали новинарите треба да му обезбедат.

Пожелно е новинарите да обезбедат доказ за дадената согласност (е-пошта, СМС-порака и сл.). Согласноста треба да биде доброволна, јасна и недвосмислена.

(Виги ѝовеќе во Прибирање информации во принцип: Точности и висинишости)

Вообичаено, соговорниците усно се согласуваат за учество во анкети со случајни минувачи, да дадат изјава или да бидат интервјуирани за ТВ прилог, статија во весник, за радио или за онлајнмедиум.

Новинарите треба да имаат предвид дека малолетните лица или припадниците на ранливи категории не се секогаш во позиција да се согласат за интервју или изјава, ниту, пак, да донесат рационална одлука за причините и последиците од нивното учество во медиумските содржини. Постојат посебни принципи и стандарди кои новинарите треба да ги почитуваат кога известуваат за деца и млади и кога ги интервјуираат.

(Виги ѝовеќе во Принципи: Децаџа и младиџа како извори на информации и соработници)

ДОГОВАРАЊЕ НА ТЕМАТА

Кога бараат согласност за интервјуирање, чесно е новинарите да им ја кажат темата за којашто изворите и соговорниците ќе бидат прашани. Новинарите не мора, но можат однапред да ги дадат прашањата. Соговорниците треба да очекуваат и други прашања што можат да се отворат во зависност од текот на разговорот. Доколку не се работи за ТВ/радиовести или програма во живо, изјавите и однесувањето на соговорниците треба фер, точно и веродостојно да се претстават во конечната содржина.

ФЕР ОДНОС КОН ИЗВОРИТЕ И СОГОВОРНИЦИТЕ

Промени: Новинарите треба навремено да ги информираат изворите на информации/соговорниците во случај на значајни промени на програмата пред тие да бидат емитувани или објавени, особено ако настанатите промени би влијаеле врз првичната согласност за учество.

Цитати: Обврска на новинарот е директните мислења да ги објави во цитати. Според член 12 од Кодексот на новинарите „Плагијаторството е неприфатливо. Цитатите не смеат да се користат без да се нагласи изворот.“¹⁹

¹⁹ Кодекс на новинарите на Македонија, достапен на: <http://znm.org.mk/drupal-7.7/mk/node/440>

Ветувања: Новинарите не можат и не треба да им гарантираат на соговорниците дека нивните изјави ќе се емитуваат, ќе се печатат или ќе се објават, ниту, пак, да им ветат нешто што не можат да го исполнат.

● **АВТОРИЗАЦИЈА НА ИЗЈАВИТЕ ШТО ГИ ДАЛЕ СОГОВОРНИЦИТЕ**

Соговорниците можат да го искористат правото да авторизираат дадена изјава за медиум. Во некои земји авторизацијата е задолжителна (на пример, Германија), бидејќи гледано од правен аспект, соговорникот е технички коавтор на делото. Предноста на авторизацијата е во тоа што помага да се спречат грешки и гарантира дека соговорникот не може да тврди оти бил лошо цитиран.

Според ЗНМ, новинарите немаат обврска за авторизација, но доколку се согласат, интервјуируаниот нема право да ги менува новинарските прашања, смислата и контекстот на своите одговори²⁰. Авторизацијата мора да биде ограничена на фактички или лингвистички корекции. Ако промените му ја одземаат автентичноста на интервјуто/изјавата или се во контрадикција со нешто значајно што било кажано во него, уредниците имаат право да одбијат да ги направат тие измени. Затоа е препорачливо новинарите да фаќаат забелешки или да го снимаат разговорот.

(Види постојано во Прибирање информации во принцип: Точност и висинитост)

Изворите немаат право да се мешаат во редакциската обработка на нивните информации, ставови/цитати (наслов, поднаслови, меѓунаслови во весниците, монтирање на телевизискиот, радискиот или онлајн прилог итн.)

Фотографиите мора да ги содржат името и презимето на авторот и не смеат да се отстапуваат на други лица без негово одобрение.

● **АНОНИМНИ ИЗВОРИ**

Изворот на информацијата, по правило, треба да се идентификува, но понекогаш информацијата што треба да ја дознае јавноста е достапна само преку извори кои сакаат да останат анонимни. Заштитата на изворите на информации е уставно (член 16) и законски гарантирана (член 10 од Закон за медиуми) Според Кодексот на новинарите, „новинарот ќе го назначи изворот на информациите, но ако изворот бара да остане анонимен, новинарот ќе го заштити“ (член 4)²¹. Анонимноста се обезбедува кога објавувањето на информации може да влијае врз безбедноста на изворот или безбедноста на трета страна.

Новинарот секогаш треба да биде критичен кон изворот и да ги провери доставените информации. Особено внимание треба да се обрне во ситуации кога се користат анонимни извори или кога на новинарот му се нудат ексклузивни информации. Во вакви случаи треба темелно да се проверат мотивите на доставувачот на информацијата.

Медиумите треба да креираат точни насоки за новинарите за случаи кога тие ќе се определат да го заштитат идентитетот на изворот. Законот за медиуми му налага на новинарот „пред да објави информација за којашто не го открива изворот (е должен) за тоа да го запознае одговорниот уредник.“ (член 10, ст. 3). Ваквата одлука на новинарот треба да ја почитуваат и останатите колеги во медиумот, без разлика дали се новинари или други медиумски професионалци.

20 Прирачник за етика во новинарството, достапен на: <http://www.znm.org.mk/drupal-7.7/sites/default/files/Priracnik%20za%20etika%20vo%20novinarstvoto%20maj%202012.pdf>
21 Кодекс на новинари на Македонија, достапен на: <http://znm.org.mk/drupal-7.7/mk/node/440>

На изворот треба да му се укаже дека новинарите не се во позиција да ја гарантираат анонимноста при евентуални судски наредби. Кога станува збор за јавната безбедност или за тешки кривични дела, овластените судски органи можат да побараат од медиумите да ги откријат своите извори на информации. Во такви случаи, медиумите не треба да ги советуваат своите новинари, уредници, медиумски работници да го одбијат барањето на судот.²² Медиумите треба да обезбедат правна помош и да го повикаат судот внимателно да ја одреди тежината на јавниот интерес, пред да бара од новинарот да ја прекрши заклетвата.

Надлежните органи прво треба да ги известуваат новинарите за нивното право да не откриваат информации што го идентификуваат изворот, како и за ограничувањата на тоа право пред да се побара откривањето на изворот.

При информирањето, новинарите треба да внимаваат на портретирањето на изворот. Треба да избегнуваат подробности кои лесно би можеле да ја наведат публиката кон идентитетот на заштитениот извор. Одреден анонимен извор може да побара да не биде препознаен дури и од неговото семејство или од најблиските пријатели.

(Виги љовеќе во Анонимни извори во Ырнциј: Транспарентноси)

ПРАВО НА ОДГОВОР

Ако во својата работа, пишувајќи за непочитувањето на законите и за лошото рабо-

тење на поединци, организации и институции, новинарите пренесат неточна информација или лага која може да нанесе штета врз нивното работење или врз нивниот углед и честа, критикуваните имаат право на одговор. Правото на исправка е гарантирано во чл. 16 од Уставот на РМ, како и во Законот за медиуми (член 15, 16 и 17). Во членот 3 од Кодексот на новинарите, пак, стои дека „новинарот ќе настојува да се обезбеди објавување на исправка, демант и одговор, кога ќе биде утврдена неточност на информацијата.“

Медиумите треба да водат евиденција за сите барања за одговор или демант, заедно со датумот и времето на поднесување, имињата на лицата и клучните елементи на комуникацијата. Ова треба да се има предвид за одговорот да се објави во соодветен рок.

Во врска со наводите што се објавени, сите засегнати страни треба да бидат коректно третираны. Изјавите на засегнатите страни треба да се емитуваат во разумен рок, најчесто определен со закон, во истата програма, во истиот термин на ТВ или во радиопрограмите, на истиот простор во онлајнмедиумот. Ако се работи за весник, одговорот треба да се објави на истата страница и на истиот простор каде што биле објавени обвинувањата или нападите. Одговорите во демантите и исправките кои ги надминуваат рамките на темата што е предмет на реакција или оние коишто се искажани во нееднаков обем – одговорниот уредник на медиумот може да одбие да ги објави.²³

²² Во Препораката бр. Р(2000)7 за правото на новинарите да не ги откриваат своите извори на информации усвоена од Советот на Европа се наведени исклучоци кога ова право на новинарите може да биде ограничено, односно во кои случаи јавниот интерес за откривањето јасно претегнува над јавниот интерес да нема откривање.

²³ Во членовите 18 и 19 од Законот за медиуми, детално се објаснети условите, роковите и начинот на објавување на исправката во различните видови медиуми. Достапен на: http://avmu.org.mk/images/Konsolidiram_tekst_na_zakon_za_mediumi_18.11.2014.pdf

**ОДБИВАЊЕ НА ИЗВОРИТЕ
ДА УЧЕСТВУВААТ ВО
МЕДИУМСКИТЕ СОДРЖИНИ**

Секој има право да одбие учество во прилог, емисија или друг вид новинарски производ. Кога публиката очекува да слушне контрааргументи или ставови на некој поединец или организација кои не се застапени во содржината/програмата, пожелно е нови-

нарите да го објаснат нивното отсуство. Тоа впрочем го предвидува и Етичкиот кодекс на новинарите: „Ако новинарот е спречен да дојде до бараната информација има право за тоа да ја информира јавноста“ (член 2). Сериозни обвинувања како резултат на новинарско истражување (во отсуство на обвинетиот поединец или институција) може да се објават само ако засегнатата страна била соодветно консултирана и притоа не одговорила во разумен временски рок.

8

Нанесување штета и навреда

Медиумите треба да го претстават светот такв како што е, вклучувајќи ги сите аспекти на човечкото искуство и реалност. Тие се должни да балансираат помеѓу правото да објавуваат нови, информативни и впечатливи содржини и одговорноста за заштита на послабите од штета и навреда. Медиумите и новинарите треба да бидат внимателни кон публиката, особено во содржините што се однесуваат на заштита на децата.

Стандарди

- ▶ Медиумите и новинарите треба да обезбедат соодветна заштита на јавноста/публиката од навредливи и штетни содржини;
- ▶ Во случаи кога во содржините има материјали што можат да предизвикаат штета или да навредат дел од публиката, медиумите секогаш треба да покажат уредувачка одговорност, повикувајќи се на професионалните стандарди и етички кодекси;
- ▶ Медиумите не треба да објавуваат или да емитуваат содржини што можат сериозно да му наштетат на физичкиот, менталниот или моралниот развој на децата и адолесцентите;
- ▶ Новинарите имаат обврска да ја негуваат културата на говорот. Употребата на остар јазик може да се оправда од уредувачки аспект, единствено ако е во прашање јавниот интерес.

Практики

(НЕ)КОРИСТЕЊЕ ПОТЕНЦИЈАЛНО НАВРЕДЛИВИ СОДРЖИНИ

Пред да објават/емитуваат потенцијално навредливи содржини, медиумите мора да се осигурат дека таквиот чекор е оправдан. Под навредливи содржини се подразбираат навредлив говор, насилство, понижување, вознемиреност, сексуално насилство, активности во кои се прикажува нарушување на човековото достоинство, јазична дискриминација, дискриминација според возраста, инвалидитетот, полот, расата, религијата и сексуалната ориентација. Кон ваквите содржини треба да се пристапи мошне внимателно.

Затоа, радиодифузерите се обврзани да постапуваат во согласност со Правилникот за заштита на малолетни лица²⁴ на Агенцијата за аудио и аудиовизуелни услуги. Според домашниот регулатор на медиуми, насилство е „секоје очигледно прикажување каков било облик на реално остварлива закана од физичка сила или непосредна употреба на сила, со или без оружје, сила која има намера да повреди или да застраши едно или група живи суштества“. Објавените материјали на телевизија во периодот од 5 часот наутро до 22 часот навечер треба да бидат соодветни за општата публика, вклучувајќи ги и децата. Доцните ноќни програми можат да бидат несоодветни за децата помали од 12 години без присуство на една возрасна личност. Секој материјал треба да реферира на уредувачките стандарди или, пак, да се контролира од независна уредувачка комисија.

На радиопрограмите треба да има информација за содржината што може да ја следат и децата. Во случаите кога содржините имаат потенцијал да ги надминуваат обичните очекувања на публиката, телевизиските и онлајнмедиумите треба да бидат соодветно обележани дека може да ги следи публиката над 12-годишна возраст.

ВРЕМЕНСКИ ОДРЕДУВАЊА ЗА ТВ ИЛИ РАДИОСОДРЖИНИ

Телевизиското време до 22 часот се користи за да можат радиодифузерите да прават разлика меѓу програми насочени главно кон општата публика и публика за возрасни лица. Но родителите и старателите исто така имаат одговорност за своите деца. 22 часот означува почеток на емитување содржини за возрасни, но треба да се има предвид дека промената на програмската структура не треба да биде нагла (брза). Планерите на програмата и распоредите треба да ги имаат предвид природата на каналот и очекувањата на публиката.

ТЕЛЕВИЗИСКИ ВЕСТИ

Медиумите мора да внимаваат кога планираат да прикажат насилство во телевизиските вести. Уредниците и новинарите имаат обврска да го најават и да го образложат прикажувањето експлицитни сцени на насилство. Кога насилството од реалниот живот или неговите последици се презентираат на телевизија или се објавени на радио или на Интернет, има потреба за баланс меѓу обврската за вистинитост и опасноста од рамнодушност (десензибилизација на публиката) кон ваквите содржини поради ризикот за предизвикување траума кај гледачите.

²⁴ Правилник за заштита на малолетните лица на Агенцијата за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги, достапно на: http://www.avmu.mk/images/Pravilnik_za_zashtita_na_malloletnite_lica.pdf

НАСИЛСТВОТО И ЗАШТИТАТА НА ДЕЦАТА

Медиумите се должни да водат сметка дека зачестеното и континуирано прикажување насилство може да има кумулативен негативен ефект врз малолетниците, што кај нив може да го намали степенот на сензитивност кон насилството и да развие став дека насилството е прифатлив начин за решавање на проблемите.

Сцени со вербално, физичко насилство или со друго опасно однесување коешто малолетниците можат лесно да го имитираат не смеат да се емитуваат во програми што се првенствено наменети за малолетници.

Кога се објавува или се емитува насилство, опис на насилството и последиците од него во најгледаните програми или на интернет-медиумите, кои можат да привлечат внимание на поголем број деца, за таквите содржини треба јасно да се истакне за која целна публика се објавуваат или се емитуваат.

Поради заштита на малолетниците, прикажувањето програми што содржат описи, сцени и/или прикази со сугестибилни облици на однесување опасни за здравјето и безбедноста, кои лесно може да се имитираат, мора секогаш да биде соодветно оправдано²⁵.

САМОУБИСТВО, ОБИД ЗА САМОУБИСТВО И САМОПОВРЕДА

Етиката во новинарството налага медиумите да се однесуваат со исклучителна внимателност и дискреција во информирањето за самоубиства или за обиди за самоубиства. Затоа е усвоена практиката за самоубиствата, а особено за анонимните

луѓе, речиси и воопшто да не се пишува.²⁶ Во согласност со членовите 7 и 8 од Етичкиот кодекс, новинарите се должни да ја зачуваат приватноста на личноста и да не известуваат со сензационализам бидејќи станува збор за семејна трагедија. Жртва е самоубиецот, но жртви се и родителите, сестрите, браќата и сите кои на некој начин биле поврзани со жртвата.

Сепак, доколку уредниците донесат одлука дека ќе информираат за ваков чин, треба да се избегнува детален опис на користениот метод поради ризикот одредени ранливи категории луѓе да го копираат ваквиот чин. На пример, при известување за нечие предозирање со лекови, не треба да се влегува во детали за начинот, за количината или за комбинацијата на земените лекови, или за тоа како се набавени. Особено треба да се внимава кога се работи за необичен метод на самоубиство. Иако со ваквите детали веста за самоубиството станува попривлечна за медиумите, методот на извршување може да предизвика и други луѓе да применат вакви средства²⁷. Кога се известува со факти за самоубиството, обидот за самоубиство и самоповредувањето, пожелно е да се претставува преку фиктивно портретирање (цртежи, скици).

Не треба да се користат фотографии или видеоснимки од местото на самоубиството, особено ако од нив читателот или гледачот може да ги определи локацијата и методот на самоубиството. Покрај тоа, не треба да се користат фотографии од жртвата која извршила самоубиство, како и оставени писма и пораки. Ако сепак се користат постари слики од жртвата, новинарите треба да добијат дозвола од членовите на семејството. Овие фотографии не треба да се објавуваат на ударни места или во ударни термини.

²⁵ Ibid.

²⁶ Види повеќе во Упатства за известување за самоубиство, стр. 39 во „Прирачник за етика во новинарството“ (2012); ЗНМ

²⁷ Види повеќе во Препораки на Светската здравствена организација за превенција на самоубиство (NLMclassification: HV 6545), достапен на: http://www.who.int/mental_health/prevention/suicide/resource_media.pdf

ЕРОТИКА

Иако во медиумските содржини е дозволено да се прикажува еротика до извесна граница, медиумите се должни да водат сметка дека ваквите содржини можат да им нанесат штета на малолетните лица. Затоа, обврска на радиодифузерите е да прават категоризацијата на програмите што содржат еротика во согласност со Правилникот за заштита на малолетната публика на Агенцијата за медиуми и аудиовизуелни услуги.

Кога во прилозите од вестите и во информативните програми или, пак, во онлајнсодржините има описи, сцени и/или прикази што содржат еротика, оценката за соодветноста на периодот на нивното прикажување на ТВ програмата или на онлајнмедиумот треба да се темели врз степенот на експлицитноста на прикажаните детали²⁸.

Според Законот за медиуми (член 6), печатен медиум со порнографска содржина мора да има видливо предупредување дека содржи порнографија, како и предупредување дека неговата дистрибуција, односно продажба, е забранета за малолетни лица и да биде спакуван во прозирна најлонска фолија.

ДЕВИЈАНТНО СЕКСУАЛНО ОДНЕСУВАЊЕ

Медиумскиот третман на теми поврзани со педофилијата и на други облици законски забрането сексуално однесување, во вестите, информативните, документарните или во други програми, во печатот, радиото и на онлајнмедиумите не смее да содржи каква било сугестија или поттикнување социјално непожелен став. При категоризацијата на програмите, медиумите се должни

да водат сметка за тоа дека описите, сцените и/или приказите на силување и последици од силување можат да имаат особено штетни последици врз малолетните лица. Планирањето на термините за емитување програми на ТВ во кои се третира сексуална злоупотреба на малолетни лица мора да се темели врз фактот дека тие лица може да бидат вознемирени како последица од можната идентификација со прикажаната жртва на насилничкиот чин.

Во ударните телевизиски термини, кога децата можат да бидат дел од публиката, или во онлајнсодржините кои може да ги следи малолетна публика, медиумите не треба да прикажуваат сексуален чин без сериозно објаснување и предупредување.

УПОТРЕБА НА ДРОГА, ЦИГАРИ И АЛКОХОЛ

Употребата на дрога, психоактивни супстанции, цигари и алкохол не смее да се прикажува во аудиовизуелните програми кои се првенствено наменети за малолетни лица, ниту, пак, да се промовира во весниците, односно на интернет-медиумите чија публика се и децата и младите.

Ваквите содржини особено треба да се избегнуваат во терминот со најмногу гледаност на ТВ-програмите, кога децата се дел од публиката.

НЕПРИСТОЈНИ ИЗРАЗИ И GESTOVI

Новинарите мора да ги имаат на ум моралните стандарди на публиката на која ѝ се обраќаат и не треба да употребуваат навредливи зборови. Пцостите може да се користат по исклучок, само кога е неопходно за да се објаснат фактите. Речиси никогаш не треба да се користи пцост надвор од директниот

28 Правилник за заштита на малолетните лица на АВМУ, достапно на: http://www.avmu.mk/images/Pravilnik_zashtita_na_malloletrnite_lica.pdf

цитат на соговорниците. Колку е пожесток пцостот, толку потешка треба да биде одлуката дали тој да се објави. Треба да се избегнува употреба на пцости во наслови.

Користењето остар јазик може да е во интерес на јавноста кога се користи како дел од коментарите, критички осврти или во програми што содржат сатира и во сатирични прилози во весниците или на онлајн-медиумите во коишто се карикира политичката стварност.

Употребата на непристојни изрази и гестови е прифатлива во одредени видови забавна програма, во играната програма како естетски елемент, во образовни и документарни програми или во содржини во печатот или во онлајн-медиумите што ја тематизираат уметничката примена на непристојниот (вулгарен) говор и неговите општествено мотивирани аспекти. Во програмите коишто се наменети за целото семејство, а коишто се емитуваат на телевизиските програмски сервиси во периодот до 20:00 часот, не е дозволена прекумерна употреба на непристојни изрази и гестови.

● ПРЕТСТАВУВАЊЕ И СТЕРЕОТИПИЗИРАЊЕ

Медиумите треба правично и објективно да ги претставуваат луѓето и нивните култури во Република Македонија. Содржината

може да ги одразува предрасудите и стереотипите кои постојат во општествата низ светот за различните култури и заедници, но публиката не треба да добие впечаток дека медиумот ги поддржува.

Стереотипите се дефинираат како „перцепции или верувања што ги поседуваме за групи или за поединци врз основа на нашите претходно оформени мислења или ставови“²⁹. Стереотипите може да бидат позитивни или негативни. Треба да се внимава, бидејќи и случајните и ненамерните стереотипи може да изгледаат навредливо. На пример, стереотипи може да создадеме кога сме во странство и кога сме соочени со луѓе и со ситуации на кои не сме навикнати.

● ПРЕДРАСУДИ

Предрасудите значат „неправедни, пристрасни или нетолерантни ставови или мислења кон друг поединец или група едноставно поради тоа што ѝ припаѓаат на специфична религија, раса, националност или друг вид група“³⁰. Предрасудите, исто како и стереотипите, може да се позитивни или негативни.

Новинарите треба да бидат крајно внимателни кога ги наведуваат етничката припадност, расата или верската припадност за да спречат зацврстување на негативните стереотипи и предрасуди.

29 Известување за различностите: европски стандарди, домашна правна рамка и етички кодекси, достапен на <http://vs.edu.mk/vs.edu.mk/attachments/Mediumi-izbori-MK.pdf>
30 Ibid

9

Приватность

Правото на приватност значи право на граѓаните да бидат оставени на мир или право да имаат контрола врз несаканиот публицитет на своите лични податоци. Секој има право на почитување на приватниот и семејниот живот, домот, здравјето и кореспонденцијата, вклучувајќи ја и дигиталната комуникација. Медиумите се должни да ја почитуваат приватноста и да не ја повредуваат без добра причина или доколку за тоа постои јавен интерес.

Уставот на РМ на секој граѓанин му го гарантира почитувањето и заштитата на приватноста на неговиот личен и семеен живот, на достоинството и угледот (член 25). Законот за заштита на личните податоци ја штити приватноста на поединците преку регулирање на начините како се обработуваат и како се користат личните податоци. Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги ги обврзува јавните и приватните радиодифузери на почитување и заштита на приватноста, достоинството, угледот и честа на индивидуата (член 61 и 110).

Исполнувањето на овие етички, законски и регулаторни обврски бара проценка на

рамнотежата помеѓу приватноста и правото на медиумите да објавуваат информации од јавен интерес. Медиумите мора да бидат способни да покажат зошто е оправдана повредата на приватноста.

Постојат неколку клучни прашања кога се размислува за навлегување / упад во приватноста:

- Мора да постои доволна причина за тоа – упадот треба да се оправда со обемот на потенцијалната штета што може да произлезе од него;
- Треба да постои добра причина за мотивот – упадот мора да биде оправдан во поглед на јавниот интерес, јавното добро кое ќе следи по објавувањето на информацијата;
- Користените методи мора да бидат во согласност со сериозноста на приказната и нејзиниот јавен интерес – да се користи минимален можен упад во приватноста;
- Мора да има соодветна надлежност – каков било упад мора да биде овластен од високо ниво и со соодветен надзор;
- Мора да има разумни изгледи за успех.

Стандарди

- ▶ Медиумите се должни да воспостават баланс помеѓу јавниот интерес во слободата на изразувањето и легитимните очекувања за приватност на граѓаните;
- ▶ Во функција на целосно и точно информирање за настаните во кои има човечки страдања и катастрофи, медиумите имаат обврска да воспостават баланс помеѓу јавниот интерес и приватноста на граѓаните, како и почитување на нивното човечко достоинство;
- ▶ Медиумите мора да го оправдаат упадот во приватниот живот на поединецот без негова согласност, покажувајќи дека тој е помал од јавниот интерес;
- ▶ Медиумите известуваат за приватното однесување на јавните личности исклучиво кога однесувањето или последиците од него можат да го загрозат јавниот интерес.

Практики

● ГРАНИЦИ НА ПРИВАТНОСТ

При информирањето, новинарите треба да ги земат предвид легитимните очекувања за приватност на поединецот во зависност од локацијата (местото) и природата на информациите и однесувањето, степенот до кој информацијата е веќе во јавен домен и дали засегнатото лице е „пред очите на јавноста“.

Приватноста наспроти јавниот интерес: Приватното однесување, информациите, кореспонденцијата и разговорите не треба да се изнесуваат во јавност освен ако не постои јавен интерес што ги надминува очекувањата за приватност. Не постои единствена дефиниција за јавниот интерес. Јавниот интерес подразбира, но не е ограничен на: откривање или разобличување криминал, откривање значително асоцијално однесување, откривање корупција или неправда, разоткривање ненадлежност или негрижа, заштита на здравјето и безбедноста на луѓето, превенција на луѓето од заблуди од изјави или постапки на поединци или организации, откривање информации кои им помагаат на луѓето подобро да ги разберат или да донесат одлуки за прашања од значење за јавноста. Исто така, постои јавен интерес и во самата слобода на изразувањето.

Кога се размислува за она што е во интерес на јавноста, медиумите, исто така, треба да ги земат предвид информациите кои веќе се во јавниот домен или ќе станат достапни за јавноста. Кога се користи јавниот интерес за да се оправда упадот во приватноста, треба да се размисли за пропорционалност: колку е поголем упадот во приватноста, толку поголема треба да биде оправданоста за јавниот интерес.

Локација: Луѓето на јавни или на полујавни места (места на кои јавноста има општ пристап, како аеродроми, станици, трговски центри) не можат да очекуваат ист степен на приватност како во домот или на други чувствителни локации. Кон локацијата мора да се гледа од аспект на активноста. Луѓето на јавни или на полујавни простори очекуваат поголема приватност ако активноста или информацијата што се открива по својата природа е приватна. На пример, поголемо е очекувањето за приватност кога некој е на јавно или на полујавно место, а активноста е медицински третман. Медиумите нема да дадат информации за локацијата на домот или семејството на личноста без нивна согласност, освен ако тоа не е од јавен интерес.

Однесување: Помало е правото на приватност кога однесувањето на поединецот е криминално или сериозно асоцијално. Лица под истрага или личности „пред очите на јавноста“ (како политичари, артисти, спортисти и други проминентни личности) и нивното потесно семејство и пријателите, го задржуваат правото на приватен живот. Но, новинарите можат да информираат за приватното однесување на јавните личности доколку за тоа постои јавен интерес.

● ПРИВАТНОСТ И СОГЛАСНОСТ

Ако содржината на информацијата/програмата не ја нарушува приватноста на едно лице или организација, треба да се добие согласност пред да се објави/емитува материјалот, освен ако не е оправдана повредата на приватноста (се смета дека за јавување по телефон во емисија е дадена согласност за емитување на лицата кои се јавуваат). Кога учесникот дава согласност за учество во медиумот, се претпоставува дека се откажал од своите очекувања за приватност.

(Види повеќе во Давање согласности во ȳринциј: Правичности)

Медиумите секогаш треба да работат транспарентно, освен ако имаат одобрение за тајно снимање. Ова е особено важно кога аудио-визуелната опрема не е очигледна, како во случајот на мали видео камери, мобилни телефонски камери или фиксни веб-камери. Тогаш медиумите треба да ги известат луѓето дека може да бидат дел од снимката и на тој начин да им овозможат да го избегнат снимањето.

Кога се снима во јавни институции, бизнис-компани и други организации, треба да се добие дозвола од надлежниот орган или од управата, освен ако е оправдано да се снима без дозвола. Вообичаено не се бара индивидуална согласност од вработените или од другите лица чиј настап е инцидентен или кога тие се анонимни членови на публиката. Не се бара посебна согласност за објавување/емитување доколку физичкото лице не е препознатливо (сликата е заматена) на снимката/програмата.

Кога снимањето е на јавни и на полујавни места, обично не се бара изречна согласност од физички лица случајно фатени од камерата како дел од општата сцена, освен ако се вклучени во активности со кои имаат легитимни очекувања на приватност. Ако поединецот или организацијата бара да се сопре снимањето поради загриженост за приватноста, медиумот треба да го стори тоа, освен ако не е уреднички оправдано снимањето да продолжи.

На потенцијално чувствителни места, на пример во амбуланти, болници, училишта и затвори, треба да се добие согласност за прибирање информации и нивно објавување/емитување, освен ако не е оправдано да се добие таква согласност заради заштита на јавниот интерес.

Пред снимање на приватен имот секогаш треба да се добие согласност. Снимањето

без претходна дозвола е оправдано на места каде што јавноста има општ пристап, на пример во трговски центар, на железничка станица или на аеродром, или онаму каде што снимките ќе помогнат за илустрација на нелегално или асоцијално однесување. Доколку се снима на приватен или на полујавен имот без претходна согласност, а сопственикот или правното лице бара снимањето да запре, тоа треба да се стори, освен ако не е од јавен интерес.

● ИДЕНТИТЕТ НА ЛИЧНОСТА

Постојат голем број ситуации во кои не треба да се открива идентитетот на личноста. Идентификацијата не значи само објавување на името на поединецот, туку и користење фотографии или информации со детали кои ја идентификуваат личноста во јавноста.

Идентитет на осомничениот: Според македонскиот правен систем, едно лице се смета за невино сè додека неговата вина не се докаже на суд. Фактот дека лицето е под полициска истрага, сам по себе, не докажува дека извршило кривично дело. За неговиот идентитет може да се известува само со иницијали, а доколку има снимка, таа треба да биде заматена. Исто така, неприфатливо е снимањето на чинот на приведување на осомничениот.

Идентитет на обвинетиот: Кога се идентификува лице обвинето за кривично дело во информацијата/програмата, се објавува само дел од судскиот процес (бидејќи помеѓу обвинението и судењето може да помине значителен период). Снимањето и објавувањето податоци за лица против кои се води судска или управна постапка е спротивно на одредбите од Законот за заштита на личните податоци, бидејќи на тој начин се нарушува принципот на пресумпција на невиност. Во „Водичот за новинари низ кривичната постапка: Јавност во кривична-

та постапка³¹ се препорачува, во сите случаи каде што јавниот интерес е голем и оправдан, медиумите да обезбедат соодветно анонимизирање за лицата кои се директно инволвирани во постапките што се во тек, како што тоа го прави судот со објавувањето на анонимизирани одлуки додека тие не станат правосилни.

Идентитет на сторител на сексуално насилство: Медиумите обрнуваат големо внимание кога осудените за кривични дела со сексуално насилство се ослободени од затвор. Најчесто се претпоставува дека откривањето на нивниот идентитет во медиумите му служи на јавниот интерес. Но ваквите ситуации бараат внимателно постапување. Откривањето на идентитетот на сторителите на сексуално насилство е од јавен интерес ако тие и натаму претставуваат вистинска закана за безбедноста на другите.

Спротивно на тоа, откривањето на идентитетот може да ѝ наштети на способноста на сторителот на кривичното дело при неговата рехабилитација и интеграција во заедницата.

Идентитетот на жртвите на кривични дела: Објавувањето на идентитетот на жртвите најчесто предизвикува тага, болка и траума. По правило, не се објавува идентитетот на жртвите на кривични дела (особено ако станува збор за сексуално злоставување), освен во следните случаи: кога жртвата ќе се согласи на објавување – во писмена форма или снимено, кога жртвата доброволно учествува во новинарската приказна, кога е тоа во служба на јавниот интерес.

ЛИЧНИ ПОДАТОЦИ

Кога се собираат лични податоци од работодавци, од публиката и од други граѓа-

ни, новинарите мора јасно да кажат како ќе ги користат. Тука мора да се постапува според насоките за приватност и согласност.

ДЕЦА И РАНЛИВИ КАТЕГОРИИ

Посебно внимание треба да се посвети на очекувањата за приватност на лицата под 16 години и ранливите категории. Тие не го губат своето право на приватност, на пример, поради славата, репутацијата на родителите или поради настани во училиштето. Кога лицата под 16 години и ранливите категории се вклучени во содржината/ програмата на начин кој го нарушува легитимното очекување за приватност, треба да се добие согласност од родител, старател или друго лице над 18 години, секогаш кога е тоа можно, дури и ако темата е тривијална и неконтраверзна за нивно учество во медиумите, или тоа е оправдано без дозвола.

„Ранливи категории“ се оние лица кои имаат тешкотии во учењето, ментални здравствени проблеми, лица со оштетување на мозокот или форми на деменција, лица кои биле трауматизирани или кои се тешко болни.

СТРАДАЊЕ, БОЛКА, СМРТ, ВОЗНЕМИРНОСТ

Медиумите не треба да фотографираат или да снимаат жртви на несреќи, катастрофи или на луѓе кои страдаат поради лична трагедија, па дури и на јавни места, затоа што тоа претставува повреда на приватноста. Исклучок се случува кога снимањето е оправдано заради заштита на јавниот интерес или ако засегнатите лица дадат согласност за тоа. На луѓето во состојба на вознемиреност не треба да им се врши притисок и од нив да се бара изјава или учество во програмата, освен ако за тоа нема добро оправдување.

31 Види Димовски, С., Илиевски, Ј., Димитриевиќ, З. (2014) *Јавноста во кривичната јосицајка : водич за новинари низ кривичната јосицајка*, Скопје: Мисија на ОБСЕ во Скопје

За да се избегне прекршување на приватноста кога станува збор за несреќи, катастрофи, немири, насилство врз поединци или војна, секогаш мора да се балансира со јавниот интерес. Кога новинарската екипа стигнува на местото на настанот – катастрофа или вонредна состојба, таа најчесто е под притисок, што ѝ ја отежнува проценката дали со снимањето се прекршува нечија приватност. Но токму во таква ситуација мора да се проценат импликациите за приватноста. Барањето да се снима што побрзо и програмата да оди во живо не треба да надвлее над приватноста на оние кои страдаат или се во неволја. Има сосем малку ситуации во кои е оправдано да се емитува моментот на смрт и секогаш треба да се почитува приватноста и достоинството на починатото лице. Не треба да се прикажуваат експлицитни сцени од сериозно повредени или мртви лица и оние кои страдаат и се во неволја. Може да се бара изјава или интервју од повредени во несреќи или катастрофи, но не со притисок, со упорни телефонски повици и пораки или со упорно чекање пред нивниот дом.

Потребна е согласност за снимање на приватен погреб, а доколку тоа се прави без дозвола, тогаш мора да постои силен јавен интерес.

СОДРЖИНИ ОД СОЦИЈАЛНИТЕ МЕДИУМИ

Материјалите, особено фотографиите и видеата на социјалните медиуми и други веб-сајтови каде што јавноста има отворен пристап, може да се смета дека се во јавен домен. Но кога овие материјали повторно ги користат медиумите, тие обично допираат до многу поширока публика. Затоа новинарите треба да размислат за влијанието на повторната употреба на тие материјали, особено кога станува збор за трагични или вознемирувачки настани.

Исто така, треба да се има предвид ризикот од повреда на авторското право.

За користењето содржини од социјалните медиуми, мора да се добие претходна согласност.

ТАЈНО СНИМАЊЕ

Тајното снимање мора да биде оправдано со јасен јавен интерес. Тоа е вредна алатка за медиумот бидејќи овозможува снимање докази или активности кои во спротивно публиката не би можела да ги види и слушне. Но тајното снимање треба да биде метод на крајна нужда. Таму каде што е повисоко легитимното очекување на приватноста, пред тајното снимање медиумот треба да бара случајот да помине построг тест на јавниот интерес. Во такви ситуации спаѓаат: тајно снимање на приватни места каде што јавноста нема пристап; тајно евидентирање медицински третмани; тајно снимање јавни личности во тага или под екстрем стрес на јавни и на полујавни места.

За тајно снимање се сметаат следните техники: користење скриена камера или микрофон, употреба на аудио-видео опрема, долги леќи, мала видео камера, мобилна телефонска камера, фотоапарат и радиомикрофон кога луѓето не се свесни дека ги снимаат; намерна употреба на наведените техники, или за да се скрие опремата од оние кои се снимаат или да се остави впечаток дека се снимаат за други цели (на пример, видео од одмор); снимање телефонски разговори за можно емитување без дозвола; намерно продолжување на снимањето кога другата страна смета дека е завршено; почеток на снимањето пред другата страна да смета дека е започнато.

Тајното снимање се користи само кога е оправдано: кога постојат очигледни докази за информација од јавен интерес; кога

постојат оправдани причини за сомнеж дека би можело да се добијат дополнителни материјални докази; кога тоа е потребно за кредибилитетот и автентичноста на информацијата.

Тајното снимање се користи само како алатка за новинарско истражување: кога постојат јасни докази за некаква активност или намера таа да се изврши, а е од јавен интерес да се открие; кога снимката е не-

опходна да се докаже активноста; кога не постојат алтернативни начини за собирање докази со кои може да се докаже активноста; за да се добие материјал во некоја држава каде што според законите прибирањето информации, фотографии и видеоснимки е извонредно тешко или невозможно; како метод за потрошувачките, научните или социјалните истражувања од јавен интерес; кога нема други методи за поставување прашања и снимање на одговорите.

10

Децата и младите како извори на информации и соработници

Децата и младите се многу важни за медиумите. Тие придонесуваат во медиумите и со нив комуницираат на различни начини – како соработници, актери, водители, преку медиумските интерактивни и кориснички содржини, преку сите услуги. Медиумите имаат обврска на децата и младите да им обезбедат интересни, возбудливи, едукативни содржини и да им помогнат светот во којшто живеат да добие смисла. Медиумите треба да ја штитат благосостојбата и достоинството на децата и младите кои придонесуваат за нивните содржини.

Тоа подразбира заштита на нивното право да се изразат, да го кажат своето мислење и да учествуваат во општествениот јавен живот како што е загарантирано во Конвенцијата на Обединетите нации за правата на детето. Законот за медиуми и Законот за аудио и аудиовизулни медиумски услуги на РМ ги штити децата (малолетните лица) од печатени порнографски содржини и сцени на насилство при емитувањето радио и телевизиски програми кои можат сериозно да му наштетат на нивниот физички, психички или морален развој (особено порнографијата или непотребното насилство).

Стандарди

- ▶ Неопходно е да се обезбеди физичкиот, емотивниот развој и достоинството на лицата помлади од 18 години, а посебно децата помлади од 15 години да бидат заштитени во текот на подготовката и пласирањето информации/програми и интернет содржини, независно дали родителите, старателите или други возрасни одговорни лица дале одобрение за тоа;
- ▶ При вклучување на децата и младите во медиумската продукција, неопходно е да се провери дали тоа кај нив нема да предизвика непотребна нервоза или вознемиреност. Нивното учество мора јасно уреднички да биде оправдано кога е тоа потребно. Согласност треба да се добие соодветно на позицијата на детето/младата личност и природата на нивниот придонес во продукцијата;
- ▶ Неопходно е да се обезбеди рамнотежа помеѓу заштитата на децата и младите од несоодветни содржини и нивното право на изразување и слободата на примање информации.

Практики

● **ЗАШТИТА НА БЛАГОСОСТОЈБАТА НА ДЕЦАТА**

Благосостојбата на децата е најголема грижа на медиумите. Ова значи дека во уредувачката политика нивните интереси и безбедноста мора да имат приоритет. Медиумите се должни да водат сметка информациите што се откриваат за децата и младите да не ги стават во каква било опасност. Нивното идентификување во медиумските содржини бара внимателно разгледување и зависи од контекстот. Ако, на пример, се утврди дека не треба да се открие идентитетот или локацијата на детето или младото лице, треба посебно да се води сметка за „ефектот на сложувалка“, односно со откривање на делови од информацијата со зборови или слика лесно да се идентификува идентитетот, односно каде може да се наоѓа детето.

Сите деца и млади, без оглед на возраста, полот, инвалидитетот, расното или етничкото потекло, верските уверувања и сексуалниот идентитет, имаат право на заштита од повреда или злоставување. Доколку во текот на новинарската работа се појави сомнеж дека детето било доведено во опасност или ако новинарите од него добиле предупредување за заштита, случајот мора веднаш да биде проследен до уредништвото.

● **ЗАШТИТА НА ДЕЦАТА НА ИНТЕРНЕТ**

Заштитата на децата и младите на Интернет е заедничка одговорност на медиумот, родителите/старателите и детето или младата личност. Медиумите треба да се грижат на децата и младите да им обезбедат лесно да ги користат предностите на технологија-

та, но и да ги разберат и да ги минимизираат ризиците со кои можат да се соочат. Ако публиката реагира на потенцијалните ризици од онлајнсодржините, медиумот треба да понуди совети за безбедно пребарување и користење на нивните онлајнсодржини. Информациите за безбедност треба да бидат познати, лесно достапни и јасни.

На интернет-страниците треба да се обезбедат соодветни содржини кои може да привлечат деца и млади, но не се штетни за нив. Тоа особено се однесува на: материјалот на главната интернет-страница на медиумот којшто треба да има соодветна содржина за јавноста и за децата, материјалот што во живо се пренесува на интернет-страницата и треба да биде соодветен за семеен аудиториум, а интернет-сајтот што се однесува на програма со материјал кој што не е погоден за деца да не се поврзува со интернет-сајтот што се однесува на програмата наменета за деца (доколку има таква).

● **ЛИЧНИ ИНФОРМАЦИИ И АНОНИМНОСТ**

Новинарите треба да бидат многу внимателни кога прибираат лични информации за децата. Објавувањето премногу информации за децата може да ги доведе во опасност. Не треба да се бараат повеќе лични информации од децата и младите отколку што е потребно. Собирањето, чувањето и располагањето со личните податоци мора да биде безбедно и во согласност со насоките на уредувачката политика. За секој предлог за откривање на лични информации за децата или за младите на трето лице без согласност на семејството мора да се консултира уредништвото или предлогот да биде упатен до одговорните во медиумот (главниот и одговорниот уредник).

Многу тешко е да се донесе правилна одлука дали идентификацијата (откривање-

то на идентитетот) или анонимноста е од долгорочен интерес на детето. Притоа треба да се размисли за возраста на децата и тинејџерите, за природата и сериозноста на однесувањето и за можните последици од идентификувањето. Тоа особено се однесува на случаите кога детето е вмешано во асоцијално или криминално однесување. Правило е да не се идентификуваат децата кога таквото однесување се прикажува за да се илустрира настан од практиката, освен доколку за тоа не постојат јасни уредувачки причини. Кога новинарите не се сигурни што да направат, секогаш треба да побараат совет од постар колега или од уредникот. Во прирачникот на УНИЦЕФ „Медиумите и правата на детето“, на новинарите им се советува да се преиспитаат „дали (сте) го утврдиле ризикот по детето по употребата на неговото име или претстава и дали (сте) дискутирале за тоа со детето, со родителот или со старателот и со колегите уредници?“³²

СОГЛАСНОСТ ЗА ДЕЦАТА И МЛАДИТЕ

За секое учество на децата и младите во медиумските содржини треба да се добие нивна согласност и да се почитува секое одбивање за соработка, освен ако постои јавен интерес кој ги надминува нивните очекувања за приватност. Покрај вообичаените причини за добивање согласност од детето/младата личност, а кога е потребно и согласност од друго лице, мора јасно да бидат посочени можните последици од учеството на детето (како што е можноста за насилство). Исто така, децата не треба да се поттикнуваат да дадат согласност. Законски, учеството/настапот во содржините/програмите на деца под 16 години (и околу 16 години) кои сè уште се во образовниот процес, треба да биде одобрено од управата на образовната институција (училиштето) и од роди-

телите/старателите. Исто така, децата кои учествуваат во телевизиски програми мора во секое време во текот на ангажманот да бидат под надзор на родителите, старателите или законскиот придружник.

УНИЦЕФ ги советува новинарите кога водат интервју со деца да:

- се осигурат дека децата се чувствуваат удобно и не се под принуда;
- предвидат доволно време за да ги објаснат своите намери;
- ја обезбедат нивната согласност за употреба на нивните имиња, како и за публикување на претставите за нив;
- проверат дали знаат како да контактираат со нив (новинарите, н.з.) за да им дадат копија откако ќе ја завршат темата.³³

РОДИТЕЛСКА СОГЛАСНОСТ

Родителската согласност подразбира согласност на родител, старател или друго лице од 18 и повеќе години (како што е раководител, учител и сл.) за учество на детето во медиумските содржини. За интервју или за друг вид прикажување лице помладо од 16 години во медиумската содржина/програма, покрај неговата согласност, треба да се бара согласност и од родителот. Исклучок се анкетите за непроблематични содржини со децата – случајни минувачи, кои не се контроверзни за тие да го искажат својот став. Меѓутоа, колку помлади и поранливи се децата и колку почувствителна е содржината, толку поголемо и посуштинско значење има родителската согласност. При одлучувањето дали детето може да даде согласност или не, предвид треба да се земе неговиот степен на развој, степенот на разбирање и неговата возраст. Во некои случаи, иако младиот човек има 16 или 17 години, треба да се бара родителска согласност, а тоа зависи од позицијата на мла-

³² УНИЦЕФ, Канцеларија во Скопје, *Медиумите и правата на децата: истражен прирачник за медиумските професионалци* (2000), стр. 25, Скопје
³³ Ibid.

дата личност, природата и содржината на медиумскиот производ. Тоа особено се однесува на случаите кога содржината е исклучително чувствителна или кога учесникот се смета за беспомошен. Во вакви случаи, новинарите и уредниците треба да ги следат упатствата на домашните и меѓународните институции или невладини организации кои ги третираат прашањата за заштита на правата на децата³⁴.

Кога е потребна родителска согласност, а родителите живеат одвоено или се разведени, тогаш таа се бара од родителот кај кого живее детето и во зависност од конкретните околности на случајот. Треба да се разгледа и нивото на учество на другиот родител на детето или младата личност од кого не е побарана согласност, особено доколку тој има разумен приговор. Секој предлог за продолжување на учеството на детето или младата личност во медиумските содржини по одбивањето на родителската согласност мора да се упати до одговорните во медиумот (главниот и одговорен уредник).

● **ВЛИЈАНИЕ ВРЗ УЧЕСТВОТО НА ДЕЦАТА**

Дури и кога е обезбедена родителска согласност, мора внимателно да се преиспита влијанието и можните последици од каква било содржина во која е вклучено детето, како во процесот на продукција, така и кога содржината се објавува/емитува. Ова важи и во двете ситуации – кога медиумот му се обратил на детето или кога детето се обратило до медиумот. Децата често се подготвени да учествуваат во медиумската продукција, но многумина не можат да го проценат долгорочното влијание на тоа искуство врз нивниот живот. Кога се работи за асоцијални, штетни или илегални активности меѓу децата, како што се илегалната употреба на

дрогата, злоставувањето, пореметувањата во исхраната и малтретирањето, треба да се земат предвид консултациите со стручњаци – кој е најдобриот начин да се реализира интервјуто и како да се минимизира нивната вознемиреност.

Кога работат со деца, медиумите имаат обврска тоа да го прават во присуство на оние кои се одговорни за нивниот надзор, без оглед на тоа што околностите можат да бидат различни. Сепак, кога со децата и младите се разгледуваат чувствителни прашања, препорачливо е присуство на некој којшто им е близок и кој може да помогне за заштита на нивните интереси, како што се роднините, семејните пријатели или наставниците. На децата и младите медиумите треба да им го обезбедат правото на глас, но мора да бидат свесни за ситуации кога децата претеруваат и се обидуваат озборувањата да ги прикажат како факти. Новинарите треба да побараат совет од постар колега или од уредник кога не се сигурни како да постапат.

● **ДЕЦАТА И СЕКСУАЛНОТО НАСИЛСТВО**

Медиумите не смеат да ги идентификуваат децата под 16 години кои се жртви или сведоци во случаи на сексуално насилство дури и ако имаат дозвола (од родителите, старателите) да го сторат тоа. Во секој извештај, кога се работи за сексуално насилство врз детето новинарите треба да се придржуваат кон следните правила: детето не смее да биде идентификувано, возрасните можат да се идентификуваат, зборот „родосквернавање“ не смее да се користи кога детето може да се идентификува како жртва. Исто така, мора да се внимава ништо во извештајот да не имплицира на однос помеѓу осомничениот и детето.

34 Види повеќе во „УНИЦЕФ: Принципи за етичко известување за деца, достапно на: http://www.presswise.org.uk/display_page.php?id=594 или во „Правата на децата и медиумите: инструкции на Меѓународната федерација на новинарите и принципи за известување по прашања кои вклучуваат деца“, достапно на: <http://www.ifj.org/default.asp?index=192&Language=EN>

Тест за јавен интерес

Кога решаваат дали ќе пишуваат на одредена тема, новинарите имаат обврска да утврдат дали постои јавен интерес за неа. Со други зборови, за секоја тема е важно новинарите да применат тест за јавен интерес. За најголемиот број теми и прашања вообичаено е јасно што е во интерес на јавноста, а што не е, но постојат некои теми кои се повеќе комплицирани, особено кога станува збор за приватноста или за моќта.

При определувањето дали за една тема постои јавен интерес да биде објавена, важни се неколку прашања. Првата разлика е јавниот интерес наспроти интересот на публиката. Она што ја интересира публиката не мора да е од јавен интерес, иако би можело да биде. На пример, публиката сака да знае сè за приватниот живот на јавните личности, но има работи кои се исклучиво во доменот на приватноста.

Од друга страна, откривањето корупција, криминал, прекршување на законот од страна на претставници на власта или други моќници секако е од јавен интерес. Заштитата на здравјето на населението, но и доброто владеење е исто така од јавен интерес. Новинарите имаат обврска да ги повикуваат на одговорност носителите на државни или други јавни функции и политичарите, да истражуваат и да ги расветлуваат темите за кои говорат тие.

Истражувачкото новинарство е од јавен интерес. Во демократско општество, јавен

интерес е функционирањето на демократијата, на правната држава.

Новинарството е професионална дејност и новинарите имаат обврска да се придржуваат кон етичките правила кои се обработуваат и во овој Прирачник. Но, понекогаш постојат причини кога новинарите може да отстапуваат од стандардите на новинарската професија за да овозможат некое важно прашање да стигне во фокусот на јавноста. Во такви околности треба да се примени тест за јавен интерес.

Новинарите секогаш треба се отворени кон своите соговорници, да се претстават, да се потпишат под текстот, но во одредени случаи, кога е тоа важно за да се откријат сериозни прекршувања на законот или политичка измама, тие може да одат „under cover“ (тајно), да се претстават со лажен идентитет и сл.

Исто така, приватноста на јавните личности е загарантирана и новинарите треба да се придржуваат до ова правило, но може да отстапат од него и да го нарушат и да применат тајно снимање или на друг начин да ја нарушат приватноста на јавните личности, доколку е тоа важно за да се открие грубо прекршување на законот.

Вообичаено е вестите и информациите да се атрибуираат, да им се припишуваат на познати извори. Но во исклучителни случаи, кога е тоа важно заради откривање прекршување на законите, криминал и сл., изворите може да останат анонимни и новинарот да ги заштити.

Сите овие и други правила и етички стандарди се многу важни за новинарската професија. Оттаму новинарот треба со правилна примена на тестот за јавен интерес, да одлучи дали ќе отстапи од етичките правила. Тие одлуки се секогаш тешки и може да

бидат различни од случај до случај. Тестот за јавен интерес се прави во сите случаи кога новинарите и медиумите имаат дилема дали прекршувањето на професионалните стандарди ќе му служи на јавниот интерес. Такви можат да бидат следните случаи:

- ▶ **Нарушување на правото на приватност на јавните личности со цел да се докаже корупција, криминал или друго прекршување на законите или моралните норми (со тајно снимање, влегување во приватен имот и сл.);**
- ▶ **Криење на идентитетот на новинарот или погрешно претставување пред соговорниците заради откривање корупција, организиран криминал или друго прекршување на законите;**
- ▶ **Користење анонимни извори заради откривање крупни кривични дела и заштита на идентитетот на изворите за да се избегне опасноста по нивниот живот и благосостојба;**
- ▶ **Прекршување на законските одредби за заштита на личните податоци на носители на јавни функции, на пример, објавување податоци од здравствени досиеја доколку е тоа неопходно за да се открие нечија здравствена неспособност за извршување на функцијата;**
- ▶ **Нарушување на правилото за чување банкарска тајна ако со објавувањето на податоците се открива незаконски стекнат имот;**
- ▶ **Прекршување на законските одредби за чување деловна, државна или воена тајна, доколку станува збор за откривање крупни корупциски и финансиски скандали, штетни меѓудржавни или државно-комерцијални договори;**
- ▶ **Отстапување од правилото за заштита на идентитетот на децата и малолетниците за да се алармира загрозувањето на нивниот живот и благосостојба (злоупотреба на детскиот труд, користење на децата за извршување кривични дела и сл.).**

Со наведените случаи не се исцрпува списокот од етички дилеми со кои се соочуваат новинарите, но важно е секогаш да се примени тестот за јавен интерес.

Сценарио бр. 1

● ХИПОКРИЗИЈА НА ПОЛИТИЧАРИТЕ И АНОНИМНИ ИЗВОРИ

Сцена бр. 1

Вие сте уредник во дневен весник. Вашиот фоторепортер направил неколку фотографии во една кафеана, на кои министерот за надворешни работи, инаку лидер на десничарска демохристијанска партија е снимен во друштво со неколкумина пријатели – естрадна ѕвезда и познат бизнисмен. На фотографиите може да се забележи министерот со полузатворени очи и подотворена уста. Тој изгледа како да се напил некоја чашка повеќе. Вашиот фоторепортер на друга фотографија го снимил министерот како ја крева чашката и пие. На масата има чинии со мезе и месо, чаши, шишиња. Станува збор за период на строги велигденски пости, а министерот редовно во меди-

умите се фали дека е искрен верник, дека редовно пости, а често упатува и пораки до граѓаните дека треба да веруваат во Бога, да ги посетуваат храмовите и да постат. Вашиот фоторепортер не знае со сигурност што пиел и што јадел министерот зашто фотографиите ги снимил од поголема раздалеченост во кафеаната.

а) Ќе ја објавите фотографијата придружена со текст – дека е во прашање кршење на моралните принципи од страна на министерот демохристијанин кој едно проповеда, а сосема друго прави;

б) Ќе побарате дополнителни информации за настанот – ќе го побарате министерот за коментар, ќе им телефонирате на сите присутни гости во друштвото, како и на сопственикот на кафеаната за да ги прашате дали е точно дека министерот пиел алкохол и мезел мрсно;

в) Ќе се откажете од приказната.

Одговор

б) Ќе побарате дополнителни информации за настанот – ќе го побарате министерот за коментар, ќе им телефонирате на сите присутни гости во друштвото, како и на сопственикот на кафеаната за да ги прашате дали е точно дека министерот пиел алкохол и мезел мрсно.

Ова од причина што станува збор за настан за којшто постои сомнение дека министерот кршел морални принципи, но не сте ги утврдиле фактите. Без оглед што на фотографијата министерот изгледа како да се напил некоја чашка повеќе, тоа може да не е вистина, туку фотосеквенцата во која е фатен да остава таков впечаток, министерот случајно да замижал, да отворил уста и сл. Всушност, вие немате потврда дали министерот пиел алкохол или јадел мрсно, туку тоа е само впечаток од фотографиите кои ги направил вашиот фоторепортер.

Сцена бр. 2

Иако неколкупати сте се јавиле кај министерот, тој не одговара на вашите телефонски повици, сопственикот на кафеаната вели дека не може да ви даде информации за гостите во кафеаната, ниту, пак, за тоа што јаделе и што пиеле, а неговите придружници со кои сте разговарале само ја потврдуваат информацијата дека биле во кафеаната, но не сакаат да коментираат за каков тип забава станувало збор, ниту, пак, за тоа кој и што пиел или јадел.

Вашиот репортер инсистира да се објави приказната, затоа што во меѓувреме го побарал својот пријател, келнер кој работи во кафеаната, кој наводно видел дека министерот испил неколку чаши вино и дека информацијата ќе му ја каже на конкурентски весник – портал, односно таа секако ќе биде објавена. Што ќе направите?

а) Ќе ја објавите фотографијата придружена со текст во кој ќе кажете дека министерот е снимен на приватна забава во кафеана во друштво во време на пости, на којашто се пиело вино и ракија и се мезело мрсно, а тоа што тој не одговара на повиците и гостите не сакаат да коментираат е симптоматично и сигнализира дека министерот можеби ги прекршил моралните принципи за кои тој јавно се залага и ги убедува своите поддржувачи и граѓаните да го следат;

б) Ќе му кажете на фоторепортерот повторно да го побара келнерот и да го праша дали може со своето име и презиме да го потврди тоа што вели дека го видел, дека министерот испил неколку чаши вино;

в) Ќе се откажете од приказната.

Одговор

б) Ќе му кажете на фоторепортерот повторно да го побара келнерот и да го праша дали може со своето име и презиме да го потврди тоа што вели дека го видел, дека министерот испил неколку чаши вино.

Вака ќе постапите затоа што сè уште немате потврда на настанот, а важно е да ја утврдите вистината и да имате автентичен извор на информацијата.

Сцена бр. 3

Во разговор со вашиот фоторепортер, келнерот се колне дека министерот не само што вечерта пиел вино, туку бил пијан, но вели дека доколку тој ја потврди приказната со изјава во која ќе биде објавено и неговото име и презиме, може да остане без работа.

а) Ќе ја објавите информацијата со деталите што ги имате за кои зборува келнерот и ќе го заштитите изворот на информацијата;

б) Ќе се откажете од приказната.

Одговор

б) Ќе се откажете од приказната.

Келнерот, кој е ваш основен извор на информацијата може да не ја говори вистината, односно може да не видел дали министерот пие вино или некој друг безалкохолен пијалак, а може и да не е извор од прва рака – зашто тој не ги служел гостите вечерта. За вашиот медиум е посигурно во оваа фаза да се откажете од приказната, кога веќе сте ги исцрпиле сите можности да добиете потврда, отколку да ја објавите, а потоа да следи демант од министерот, а можеби и тужба. Тоа што министерот не одговара на повиците не мора да значи оти се крие. Министерот, како и сите други граѓани, има право на приватност и не мора никому да му се исповеда каде и со кого бил. На крајот на краиштата, може да пиел сок, вода, а да мезел варен компир. Но важно е тоа дека постот не подразбира целосна забрана за неконсумирање, туку умереност. Ако министерот се напил една чаша вино или ракија, тоа не значи оти бил пијан.

Иако на крајот би можело да се покаже оти министерот ја манипулира јавноста, односно едно зборува а сосема друго прави, што е класична хипокризија и предмет на јавен интерес, во оваа фаза сепак нема да ја објавите приказната додека сигурно не ги утврдите фактите. Но ќе продолжите да истражувате за да утврдите дали министерот навистина има двојни стандарди и тоа да и го покажете на јавноста.

Сценарио бр. 2

ЈАВЕН ИНТЕРЕС НАСПРОТИ ИНТЕРЕС НА ПУБЛИКАТА

Сопругот на министерката за одбрана, познат шоумен, починал ненадејно од инфаркт, за што информираат сите медиуми во своите информативни емисии. На погребот каде што е присутна и ваша новинарска ТВ-екипа, присуствуваат неколкумина министри, пратеници, колеги од естрадата, вклучително и премиерот. Ужалената министерка е таму со своето семејство и видно е расплакана. На погребот се присутни и сомнителни ликови од подземјето, меѓу кои и поранешни осуденици за тешки кривични дела. Тие ѝ изразиле сочувство на министерката и се поздравиле со премиерот.

а) Ќе објавите ТВ-прилог за настанот, затоа што е од интерес на јавноста со сите детали за тоа кој присуствувал на погребот, а особено контроверзните гости од криминалното подземје – со најава – Премиерот на погреб на сопругот на министерката заедно со криминалци од подземјето!

б) Ќе ја објавите информацијата дека е погребан познатиот шоумен, кусо ќе известите за гостите од Владата, но нема да објавите информација за тоа кој сè присуствувал од естрадата или од криминалното подземје и ќе дадете само општа неутрална видеосеквенца од присутните на погребот;

в) Ќе ја објавите информацијата дека е погребан шоуменот без видеоснимка и информација за гостите зашто тоа не е од јавен интерес;

г) Нема да објавите никаква информација за погребот.

Одговор

в) Ќе ја објавите информацијата дека е погребан шоуменот без видеоснимка и информација за гостите зашто тоа не е од јавен интерес.

И покрај тоа што станува збор за присуство на познати личности од естрадата, бизнисот и особено од политиката, покажувањето видеоснимки од погреб и, особено, видеосеквенци од ужалено семејство претставува нарушување на приватноста. Нема јавен интерес во погребот на еден шоумен, без оглед што е сопруг на министерка и без оглед што на погребот бил присутен и премиерот. Премиерот, министрите и пратениците биле присутни на погребот затоа што шоуменот е сопруг на нивна колешка, значи од приватни причини, а не службено. Публиката може да ја интересира кој се присуствувал на погребот, но во тоа нема јавен интерес. Фактот дека на погребот имало и сомнителни лица од криминалното подземје нема никаква врска со присуството на премиерот. Без оглед што се поздравиле со премиерот, тие дошле на погреб на шоуменот, а не за да прават бизнис односно криминал со премиерот или со министерката.

Сценарио бр. 3

ЗАШТИТА НА МАЛОЛЕТНИЦИ – ЗЛОУПОТРЕБА НА ПОЛИТИЧКА ФУНКЦИЈА

Сцена бр. 1

Црногорската полиција известила дека три шеснаесетгодишни Македонки претходната вечер биле приведени, а потоа протерани од земјата, откако на забава во ноќен клуб во Будва консумирале екстази, а во нивните џебови полицијата пронашла таблети. Дознавате оти меѓу Македонките била и ќерката на министерот за внатрешни работи на Република Македонија, која наводно се крие зад иницијалите С.И., во чијшто џеб биле пронајдени стотина вакви таблети, наменети за продажба.

Инаку, министерот за внатрешни работи често говори во јавноста за успехите на МВР во борбата против дрогата, а особено се забележителни неговите акции во кафулињата и дискотеките во Македонија придружени со кампања во медиумите – „да ги избркаме наркодилерите од местата за забава и да ги спречиме младите да консумираат екстази и други потешки дроги“.

Инаку, информацијата се појавила на еден црногорски портал, којшто цитира анонимен извор во полицијата дека некој во име на македонската влада наводно интервенирал кај црногорските колеги за да нема постапка против трите Македонки. Вашиот репортер вели дека пред неколку дена на Фејсбук ќерката на министерот ставала фотографии дека е на одмор во Црна Гора.

Како ќе постапите?

а) Ќе ја објавите информацијата заедно со фотографија од ќерката на министерот и ќе ја дополните со сомневањата дека е можно полицијата да ги ослободила Маке-

донките поради политичка интервенција на министерот или Владата, повикувајќи се на црногорскиот портал;

б) Ќе побарате дополнителни информации од црногорската полиција – потврда дали станува збор за ќерката на министерот, зашто црногорската полиција објавила само иницијали од приведените и протераните Македонки, а порталот цитира анонимен извор во полицијата и ќе побарате пристап од колегите до анонимниот извор во полицијата за тој да ви ја каже информацијата за интервенцијата од Македонија;

в) Ќе се откажете од приказната.

Одговор

б) Ќе побарате дополнителни информации од црногорската полиција – потврда дали станува збор за ќерката на министерот, зашто црногорската полиција објавила само иницијали од приведените и протераните Македонки, а порталот цитира анонимен извор во полицијата и ќе побарате пристап од колегите до анонимниот извор во полицијата за тој да ви ја каже информацијата за интервенцијата од Македонија.

Прво треба да ги утврдите фактите. Не е доволно тоа што црногорскиот портал објавил дека станува збор за ќерката на министерот, цитирајќи анонимен извор. Правилото е кога преземате информација од друг медиум, којшто цитира анонимен извор, вие да се обидете да го утврдите анонимниот извор, а не да ја пренесете информацијата повикувајќи се на медиумот. Поради тоа, ќе се обидете прво кај црногорската полиција официјално, но и кај анонимниот извор во полицијата, преку црногорските колеги, да добиете информација за настанот зошто девојките се само протерани, а против нив немало ниту прекршочна постапка.

Сцена бр. 2

Анонимниот извор станува и ваш извор, се слушате со полицаец од црногорското МВР и ви кажува дека е во прашање ќерката на министерот, дека таблетите очигледно не биле само за консумирање, туку и за продавање, и дека тој чул оти наводно некој од Владата на Македонија интервенирал за ослободувањето на малолетничките. Анонимниот извор ви испраќа копија од полициски записник од која се гледа дека од С.И. се одземени 120 таблети екстази.

а) Ќе ја објавите информацијата, заедно со копијата од записникот, цитирајќи го анонимниот извор во црногорската полиција;

б) Ќе побарате дополнителни информации од црногорската полиција – што е причината девојките да бидат само протерани од Црна Гора, но против нив да нема никаква постапка, а ќе го прашате и министерот – Владата дали интервенирале за ослободување на ќерката на министерот;

в) Ќе се откажете од приказната.

Одговор

б) Ќе побарате дополнителни информации од црногорската полиција – што е причината девојките да бидат само протерани од Црна Гора, но против нив да нема никаква постапка, а ќе го прашате и министерот – Владата дали интервенирале за ослободување на ќерката на министерот.

Ова од причина што сè уште не сте ги утврдиле фактите.

Сцена бр. 3

Од министерот и од Владата добивате информација дека никој не интервенирал, туку девојките биле ослободени по кратко задржување во полиција. Добивате информација и од црногорската полиција дека секоја од девојките платила глоба од 200 евра и биле протерани, како и дека тоа е вообичаена практика за време на летните одмори во Црна Гора. Односно, за користењето екстази таблети, марихуана и сл. туристите само плаќаат глоба и се протеруваат. Минатата година имало 86 такви случаи, ве информираат од црногорското МВР. Оттаму не сакаат да ја коментираат информацијата дека во џебот на С.И. биле пронајдени 120 таблети екстази кои биле наменети за продажба, а не за лично консумирање, и не сакаат да го коментираат полицискиот записник до којшто сте дошле.

а) Ќе ги објавите фактите што ги имате заедно со копијата од полицискиот записник, потенцирајќи ги сомневањата дека може да станува збор за злоупотреба на службената положба на министерот – Владата, интервенција од Македонија за ослободување на малолетничките кои требало да одговараат за кривично дело;

б) Ќе напишете приказна во која ќе му одржите лекција на министерот дека дома тој се бори против наркодилерите, а ќерка му има проблеми со дрога во странство;

в) Сè уште нема ништо да објавите и ќе продолжите да истражувате.

Одговор

в) Сè уште нема ништо да објавите и ќе продолжите да истражувате.

Без оглед што имате изјава од анонимен извор од црногорското МВР и копија од записник за одземени 120 таблети екстази од ќерката на министерот, вашата приказна сè уште не е официјално потврдена. Не сте сигурни дали копијата од записникот што ви ја испратил анонимниот извор е автентична, ниту, пак, дали некој навистина интервенирал за ослободување на Македонките од Црна Гора. Во случајот е подобро да не ризикувате тужба, кога никој не сака да ја потврди вашата информација.

Етичката дилема, пак, дали да му одржите лекција на министерот којшто прави полициски акции за да ги заштити младите од консумирање екстази и други наркотици, а неговата ќерка очигледно има и законски проблеми со дрогата, останува отворена и за тоа ќе треба да разговарате во редакцијата, но за да ја објавите, прво ќе мора да ги утврдите фактите на приказната.

Сценарио бр. 4

НАРУШУВАЊЕ НА ДОМОТ – ЗДРАВЈЕ И ПРИВАТНОСТ, НАСПРОТИ ДИСКРИМИНАЦИЈА

Сцена бр. 1

Близок пријател на министерот за информатичко општество ве информира дека на министерот му откажале двата бубрега и дека е на дијализа. Дознавате оти во договор со министерот за здравство во домот на министерот за информатичко општество е пренесен апарат за дијализа, за министерот да може да се лекува во приватноста на својата куќа. Имате потврда од повеќе бубрежноболни пациенти и изјава од претседателот на нивното здружение, кој сака да остане анонимен, дека еден од апаратите за дијализа од Клинички центар е пренесен во домот на министерот.

Во случајов, значи, станува збор за злоупотреба на службената положба и ставање на здравјето на другите пациенти во опасност. Тоа секако е информација од јавен интерес.

Сепак, сакате да имате потврда дека во домот на министерот навистина има апарат за дијализа, затоа што тоа вашите извори не сакаат јавно да го потврдат тоа.

а) Ќе ја објавите информацијата повикувајќи се на вашите анонимни извори;

б) Ќе се обидете да ја потврдите приказната – дека апаратот за дијализа се наоѓа во домот на министерот јавувајќи се во Министерството за здравство, односно на Клинички центар и кај двајцата министри – за здравство и за информатичко општество;

в) Ќе се откажете од приказната.

Одговор

б) Ќе се обидете да ја потврдите приказната – дека апаратот за дијализа се наоѓа во домот на министерот јавувајќи се во Министерството за здравство, односно на Клинички центар и кај двајцата министри – за здравство и за информатичко општество.

Прво мора да ги утврдите фактите, зашто прашањето е мошне сензитивно - станува збор за здравствен проблем, а сè уште немате потврда дека апаратот за дијализа се наоѓа во домот на министерот. Вашите анонимни извори не се доволни за да се потврди приказната, зашто можно е некој да ги изманипулирал.

Сцена бр. 2

Министерот не ви одговара на повиците. Официјално не можете да ја потврдите информацијата, затоа што немате одговор од Министерството за здравство, ниту од Клинички центар, од каде што ви велат дека се работи за приватно прашање на министерот, кое не сакаат да го коментират.

Во редакцијата се договарате како да ја потврдите информацијата.

Решавате вашиот фоторепортер, заедно со пријателот на министерот, да влезе во дворот на министерот за информатичко општество кој живее на Водно – и да го сними апаратот за дијализа преку прозорецот. Тоа и се случува. Вашиот фоторепортер доаѓа со снимка од апаратот за дијализа и од министерот во моментот додека прави дијализа. Друг репортер успева да го сними празното место во соба во Клиничкиот центар од каде што недостига ист таков апарат за дијализа, со изјава на пациент и болничар, дека до пред неколку дена тука имало функционален апарат за дијализа што е изнесен. Што ќе направите?

а) Ќе му се јавите на министерот за коментар на снимката;

б) Ќе ја објавите снимката од апаратот за дијализа и од министерот, со приказната дека министерот за здравство прави злоупотреба на службената положба и го доведува здравјето на другите пациенти во опасност;

в) Болеста на министерот е приватно прашање и решавате да се откажете од приказната.

Одговор

а) Ќе му се јавите на министерот за коментар на снимката.

И покрај тоа што министерот претходно не ви се јавувал да го коментира случајот, сега имате тајна снимка и нов доказ в раце и новинарски стандард е да го побарате министерот да ги коментира новите факти со кои располагате.

Сцена бр. 3

Министерот ви се јавува на телефон и ви вели дека станува збор за приватно здравствено прашање, дека не е должен да ви одговори на прашањата и дека ќе ве тужи ако ја објавите фотографијата со која сте му ја нарушиле приватноста. Како ќе постапите?

а) Ќе ја објавите приказната, вклучително и одговорот на министерот, без тајната фотографија од неговиот дом;

б) Ќе ја објавите приказната дека министерот за здравство прави злоупотреба на службената положба и го доведува здравјето на другите пациенти во опасност, заедно со одговорот на министерот и со тајната снимка од апаратот за дијализа;

в) Ќе се откажете од приказната.

Одговор

б) Ќе ја објавите приказната дека министерот за здравство прави злоупотреба на службената положба и го доведува здравјето на другите пациенти во опасност заедно со одговорот на министерот и со тајната снимка од апаратот за дијализа.

Во случајов станува збор за тешка етичка одлука. Сте ја нарушиле приватноста на домот на министерот, за што може да ве тужи, особено што станува збор за откривање на негов здравствен проблем, што е исто така во делот на загарантираната приватност.

Но недозволеното влегување во дворот на домот на министерот и тајното снимање за да потврдите оти таму има апарат за дијализа што е пренесен од Клиничкиот центар – може да се оправда со јавниот интерес. Здравјето на пациентите е од јавен интерес, а со отстранување на еден од апаратите од Клинички центар, тоа е загрозувано. Дополнително, јавен интерес е информацијата дека министерот ја злоупотребува службената положба со тоа што апарат за дијализа од Клинички центар го пренел во својот сопствен дом и го користи за приватни здравствени потреби.

Се разбира, притоа треба да внимавате со објавувањето на снимката. Не е етички да објавувате снимка од министерот во моментот како прави дијализа, односно како врз него се спроведува медицинска интервенција. Затоа снимката или ќе треба да ја замаглите или ќе треба да ја објавите само апаратот за дијализа во неговиот дом, но не и министерот.

Користена литература

- Извештај за напредок на Република Македонија за 2013 година. Достапно на:
<http://www.sobranie.mk/dokumenti-rm-eu-cbb3490c-fe7d-4750-82f4-67c619c46a6a.nspх>
- Извештај за напредок на Република Македонија за 2014 година. Достапно на:
<http://www.sobranie.mk/dokumenti-rm-eu-cbb3490c-fe7d-4750-82f4-67c619c46a6a.nspх>
- Извештај за напредок на Република Македонија за 2015 година. Достапно на:
http://www.sobranie.mk/content/%D0%9D%D0%A1%D0%95%D0%98/PR2015_All_CK_FF_MK_16.11.2015.pdf
- Извештај на Фридом Хаус (Freedom House) за Република Македонија од 2015 година. Достапно на:
<https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2015/macedonia>
- Индекс за слобода на медиумите на Репортери без граници (Reporters Without Borders). Достапно на: <http://index.rsф.org/#/>
- Мендел, Т. Слобода на изразување: Водич за толкување и значење на член 10 од Европската конвенција за човекови права, Совет на Европа, Канцеларија во Белград
- МОДЕМ – Мониторинг на демократијата во Македонија, Извештај од следењето на медиумските содржини преку Механизмот за набљудување и реакција. Достапно на:
http://respublica.edu.mk/images/modem/attach/MODEM-eden_18%20noemvri%20_23%20dekemvri.pdf
- Трпевска, С., Мицевски, И. (2014) Зошто е важен интегритетот на медиумите – За подобро разбирање на значењето и на ризиците за медиумскиот интегритет, Македонски институт за медиуми, Скопје, достапно на:
[http://www.mim.org.mk/attachments/article/824/zosto_e_vazen_integritetot_na_mediumite_MK_v2\(1\).pdf](http://www.mim.org.mk/attachments/article/824/zosto_e_vazen_integritetot_na_mediumite_MK_v2(1).pdf)
- Трпевска, С. (2010) Слобода на изразување, јавен интерес и медиумска регулација. Висока школа за новинарство и за односи со јавноста, Скопје
- Трпевска, С., Тунева, М. (2012) Водич за известување за различностите: европски стандарди, домашна правна рамка и етички кодекси, Висока школа за новинарство и за односи со јавноста
<http://vs.edu.mk/vs.edu.mk/attachments/Mediumi-izbori-MK.pdf>
- ***
- Bichler, K, (2012) How to Establish Accountability in Journalism, European Journalism Observatory. Достапно на:
<http://en.ejo.ch/ethics-quality/accountability-journalism-mediaact>
- Iggers, Jeremy, (1999) Good news, bad news, Journalism Ethics and the Public Interest, Westview Press. Достапно на:
<http://www.rasaneh.org/Images/News/AtachFile/9-12-1390/FILE634660181974010000.pdf>
- Glasser, L. Theodore, E., S. James, (2008) A Philosophy of Accountability for Journalism, Media Ethics Magazine, No.1, Vol. 20. Достапно на:
<http://www.mediaethicsmagazine.com/index.php/analysis-commentary/3639324-a-philosophy-of-accountability-for-journalism>
- Kovach, B, Rosenstiel, T. (2007) The Elements of Journalism: what Newspeople Should Know and the Public Should Expect. New York: Three Rivers Press
- Mek Kvejl, Denis (1994). Stari kontinent – novi mediji. Beograd: Prosveta.

Riordan, K, (September 5, 2014) Does Journalism still require Impartiality?, The Guardian. Достапно на: <http://www.theguardian.com/commentisfree/2014/sep/05/does-journalism-still-require-impartiality>

Stearns, J, (2015) Why Journalists Should Use Transparency as a Tool to Deepen Engagement, Mediashift. Достапно на: <http://mediashift.org/2015/08/why-journalists-should-use-transparency-as-a-tool-to-deepen-engagement>

● **ЗАКОНИ И ПОДЗАКОНСКИ АКТИ:**

Директива за аудиовизуелни медиумски услуги на ЕУ. Достапно на: http://www.avmu.mk/images/stories/doc/eu-docs/Direktiva_prevod.pdf

Закон за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги („Службен весник на Република Македонија“ бр. 184/2013),

Закон за изменување и дополнување на Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги („Службен весник на Република Македонија“ бр. 13/2014),

Закон за изменување на Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги („Службен весник на Република Македонија“ бр. 44/2014),

Закон за изменување и дополнување на Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги („Службен весник на Република Македонија“ бр. 101/2014),

Закон за изменување и дополнување на Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги („Службен весник на Република Македонија“ бр. 132/2014).

Закон за заштита на личните податоци. Достапно на: http://www.dzlp.mk/sites/default/files/pdf/ZZLP_precisten_2012.pdf

Закон за изменување и дополнување на Законот за медиуми („Службен весник на Република Македонија“ бр.13/2014).

Закон за изменување и дополнување на Изборниот законик („Службен весник на Република Македонија“ бр. 196/2015)

Закон за медиуми („Службен весник на Република Македонија“ бр.184/2013)

Изборен законик (пречистен текст), („Службен весник на Република Македонија“ бр. 32/2014)

Правилник за заштита на малолетните лица на Агенцијата за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги. Достапно на: http://www.avmu.mk/images/Pravilnik_za_zashtita_na_malloletnite_lica.pdf

Прирачник за оценување на медиумскиот плурализам на Агенцијата за аудио и аудио-визуелни медиумски услуги. Достапно на: http://www.avmu.mk/images/Priracnik_1_Pluralizam_finalna.pdf

Устав на Република Македонија <http://makemigration.readyhosting.com/upload/Ustav.pdf>

● **КОДЕКСИ, ПРИРАЧНИЦИ И УПАТСТВА ЗА НОВИНАРИ:**

Димовски, С., Илиевски, Ј., Димитриевски, З. (2014) Јавност во кривичната постапка: Водич за новинари низ кривичната постапка Скопје, Мисија на ОБСЕ во Скопје

Етички кодекс на новинарите на Република Македонија <http://znm.org.mk/drupal-7.7/mk/node/440>

- Етички и професионални стандарди на МРТ за медиумско покривање изборни процеси
http://mrt.com.mk/sites/default/files/Етички%20и%20професионални%20принципи%20на%20МРТ%20за%20медиумско%20покривање%20изборни%20процеси_МАКЕДОНСКИ%20ЈАЗИК.pdf
- Прирачник за етика во новинарството (2012), Здружение на новинарите на Македонија, Скопје,
<http://www.znm.org.mk/drupal-7.7/sites/default/files/Priracnik%20za%20etika%20vo%20novinarstvoto%20maj%202012.pdf>
- „Новинарски прирачник за следење избори“, Здружение на новинарите на Македонија и Фондација Конрад Аденауер
<http://www.znm.org.mk/drupal7.7/sites/default/files/Новинарски%20прирачник%20за%20следење%20на%20избори%20-%203НМ%20март%202013.pdf>
- „Новинарите против корупцијата“ (2012), Здружение на новинарите на Македонија, Скопје
- „Правата на децата и медиумите: инструкции на Меѓународната федерација на новинарите и принципи за известување по прашања кои вклучуваат деца“ достапно на: <http://www.ifj.org/default.asp?index=192&Language=EN>
- Препорака на Светската здравствена организација за превенција на самоубиство
http://www.who.int/mental_health/prevention/suicide/resource_media.pdf
- УНИЦЕФ, (2000), Медиумите и правата на децата: практичен прирачник за медиумските професионалци, Скопје, Канцеларија во Скопје
- „УНИЦЕФ: Принципи за етичко известување за деца“ достапно на: http://www.presswise.org.uk/display_page.php?id=594
- Цели на Совет за етика во медиумите на Македонија: <http://semm.mk>
- ***
- Етички кодекс на Националната асоцијација на фоторепортери (на САД). Достапен на: https://npra.org/code_of_ethics
- „Основи за користење извори“, новинска агенција Ројтерс
http://handbook.reuters.com/index.php?title=The_Essentials_of_Reuters_Sourcing
- Al Jazeera Code of Ethics
<http://www.aljazeera.com/aboutus/2006/11/2008525185733692771.html>
- AP NEWS VALUES & PRINCIPLES
<http://www.ap.org/company/News-Values>
- The BBC's Editorial Values
<http://www.bbc.co.uk/editorialguidelines/>
- Guardian News & Media Editorial Code
<http://www.mediawise.org.uk/wp-content/uploads/2011/08/GuardianEditorialGuidelinesAug2011.pdf>
- IPSO's Code of Practice - Independent Press Standards Organizations
https://www.ipsco.uk/assets/82/Editors_Code_of_Practice_A4_March_2015.pdf
- The New York Times - Guidelines on Integrity
<http://www.nytc.com/wp-content/uploads/Guidelines-on-Integrity.pdf>
- The New York Times – Ethical Journalism
http://www.nytc.com/wp-content/uploads/NYT_Ethical_Journalism_0904-1.pdf
- The OFCOM Broadcasting Code
<http://stakeholders.ofcom.org.uk/binaries/broadcast/831190/broadcastingcode2011.pdf>

ПРИРАЧНИК

**ЗА ЈАВНИОТ ИНТЕРЕС
ВО НОВИНАРСТВОТО**

Скопје, 2016 година

ИЗРАЗУВАЊЕ НА ЈАВНИОТ ИНТЕРЕС

Зголемување на моќта на медиумите и граѓаните
во штитењето на јавните политики во Македонија

British Embassy
Skopje

И Н С Т И Т У Т

ИКС

ЗА КОМУНИКАЦИСКИ СТУДИИ

Јуриј Гагарин 17-1/1
1000 Скопје, Македонија
Т. +389 2 30 90 004
info@iks.edu.mk | www.iks.edu.mk

